

Chiar și cei martirizați trebuie să recunoască, că în lunga lor conviețuire alături de noi, au trăit până la eclipsa morală din 1940-1944 în bună înțelegere și, aş putea spune, înfrățire cu noi.

Even the martyred will have to admit that during their long cohabitation with our nation, they had lived in mutual understanding and even brotherhood with us until the moral eclipse of 1940-1944.

Traian Popovici

ISBN 973-9956-6-8

TRAIAN POPOVICI

SPOVEDANIA

TESTIMONY

FUNDAȚIA Dr. W. FILDERMAN

TRAIAN POPOVICI

Spovedania
Testimony

Coperta: GH. CHIRU
Tehnoredactare
computerizată: M. GELLER

ISBN 973-9956-6-8

TRAIAN POPOVICI

Spovedania Testimony

Ediție îngrijită de:
TH. WEXLER

Traducerea în engleză:
VIVIANE PRAGER

Fundația Dr. W. Filderman

Carte apărută din inițiativa și cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor

Published on the initiative and with the support of the
Ministry of Culture and Religious Affairs.

Către cititori

Avocatul Traian Popovici a fost primar al Cernăuților între anii 1941-1942.

Acolo, în zilele fierbinți ale războiului, se confundau instincte primare ale unor dintre compatrioții noștri, cu omenia românească manifestată de-a lungul întregii noastre istorii.

Ciocnirea dintre primitivism și omenie s-a produs pe fondul conviețuirii multiseculare dintre români și evrei, conviețuire tulburată de principii străine neamului nostru.

Avocatul Traian Popovici mărturisește în Spovedania: „...A fi neîndurat era un merit, a fi samaritean era o înjosire. A protesta, a căuta să deschizi mințile celor întunecați de nebunie, însemna a te expune disprețului public și prigoanei celor tari.

Și totuși neamul românesc în profunzimile lui era și este nevinovat de ceea ce s-a comis în numele lui.

Nicăieri în istoria lui, nu se întâlnesc atari evadări din omenia lui tradițională, din bunătatea lui proverbială, din sufletul lui mărinimos, din inima lui caldă.

Chiar și cei martirizați trebuie să recunoască că în lunga lor conviețuire alături de noi, au trăit până la eclipsa morală din 1940-1944 în bună înțelegere și, aș putea spune, înfrățire cu noi.”

Primarul Traian Popovici a salvat la Cernăuți 20.000 de evrei. El nu a fost singur în lupta dusă pentru

dreptul la viață. Alături de el s-a găsit întregul personal al primăriei, comandantul militar al Cernăuțiului, generalul Ionescu Negru.

Avocatul Traian Popovici mărturisește că faptele sale la Cernăuți se datoresc educației primite de la înaintașii familiei sale, preoți creștini ortodocși de la profesorii săi de la liceul din Suceava.

Participând la editarea volumului Spovedania, aparținând lui Traian Popovici, Ministerul Culturii și Cultelor și eu personal, dorim să aducem un omagiu postum unui OM ale cărui fapte au devenit legendă pentru noi și pentru generațiile care vor urma.

Acad. RĂZVAN THEODORESCU,
Ministrul Culturii și al Cultelor

Cuvânt înainte

La răscrucile istoriei sale un popor nu-și are încredințate totdeauna destinele sale în mâinile celor chemați. Evenimentele în prăvălirea lor surprind deseori tocmai pe cei nepregătiți în fruntea treburilor obștești.

Trăirea măsurilor de guvernare, care angajează în desfășurare grăbită însăși răspunderea întregului neam, nu lasă factorilor de conducere, autori ai acestor măsuri, nici agenților executori chemați a le duce la îndeplinire, răgazul de meditare asupra consecințelor ce pot să nască din ele.

Și unii și alții se lasă furați de vârtoarea a ceea ce au dezlănțuit, cărmă având numai instinctul brutal, care ucide virtutea în om.

Numai o cultură profundă, o adâncă cunoaștere a sufletului colectivității în fruntea căreia ai fost adus de împrejurări, de cele mai multe ori independent de voința ta și, în sfârșit, respectul ce trebuie să porți tradiției acestei colectivități, crează suportul moral al faptelor cu care te încumeți să conduci un popor și să-i scrii istoria.

Incontestabil că măsura deportării evreilor în Transnistria a fost și rămâne un act necugetat de conducătorul statului mareșalul Antonescu, un act neomenos, brutal și sălbatic, care a zguduit adânc ființa neamului nostru, un act care a dezlănțuit cele mai urâte instincte în om: ura și lăcomia. Deportarea cu întreg cortegiul ei de suferințe pentru proscriși, cu îngenuncherea

sentimentelor de omenie, de milă, de echitate, cu abrutizarea întregului aparat de militari și funcționari ordonați cu executarea lui ne-a coborât în respectul popoarelor civilizate și ne-a înfierat în istorie cu dangaua barbarismului.

Abstăgând de la greutățile ce ne-au fost create pe tărâmul vieții internaționale, vom trebui să încercăm în intern multiple greutăți pentru repararea nedreptăților comise.

Iată cum un popor întreg este chemat la răspundere pentru actele nesăbuite ale regimului său de dictatură.

Încătușat în lanțurile terorii amenințat cu lagărul și curțile marțiale, ostracizat în actele lui sporadice de revoltă, neamul nostru a privit cu suflet pângărit, cu inimă sugrumată de durere, la desmățul orgiei de ură, pradă în îmbogățire.

Brutele urcau treptele ascensiunii lor fantastice; nevinovații coborau de rușine capul în cenușe. A fi neîndurat era un merit; a fi samaritan era o înjosire. A protesta, a căuta să deschizi mințile celor întunecați de nebunie, însemna a te expune disprețului public și prigoanei celor tari.

Și totuși neamul românesc în profunzimile lui era și este nevinovat de ceea ce s-a comis în numele lui.

Nicăieri în istoria lui nu se întâlnesc atari evadări din omenia lui tradițională, din bunătatea lui proverbială, din sufletul lui mărinimos, din inima lui caldă.

Chiar cei martirizați trebuie să recunoască că în lunga lor conviețuire alături de noi au trăit până la eclipsa morală din 1940-1944 în bună înțelegere și așa putea spune înfrățire cu noi.

Deportarea evreilor odată consumată, consecințele ei limpezi în istorie, rănilor ei încă deschise, durerea și mâhnirea rămasă ca drojdie amară în potirul de suferință,

rușinea împurpurându-ne obrazii, să avem cel puțin curajul să descifrăm cronologic succedarea împrejurărilor care au constituit „actul de guvernământ”, evacuarea evreilor. Să contribuim singuri la documentarea acelor pagini de istorie contemporană, pentru care răspundem, pentru ca din ea să se vadă că nu poate fi făcut vinovat un neam întreg de măsura dementă a unui improvizat conducător de națiune și că s-au găsit și exemplare cari au avut îndrăzneală de împotrivire fățișă, în fața nebuniei dezlănțuite de oficialitatea regimului Antonescu.

Contribuția noastră la documentarea acestui act o socotim imperios necesară, convins fiind că nici conducerea actualului regim, chemat să tragă la răspundere pe cei vinovați, nu cunoaște amănuntele prin care s-a tradus în fapt hotărârea mareșalului „dezrobitor” de a trimite în robie și la moarte o parte din populația țării, care nu avea decât altă vină decât, ca prin hazardul vieții, de a se fi născut evreu.

Întrucât în acele vremuri de prigoană rasială, cari au zămislit deportarea, dețineam răspunderea de a fi primarul Municipiului Cernăuți și întrucât prin zarul fatalității fusesem chemat să fiu, nu simplu spectator, dar factor care să împiedice – pe cât l-au ajutat puterile – roata tragediei evreiești, socot de a mea datorie să fac în paginile ce urmează mărturisirile oficiale cu privire la deportările din Cernăuți și Bucovina.

Spovedania aceasta în fața întregului meu neam nu este pornită din voința de a acuza, pe cei cari îi acuză faptele lor, nici de a reliefa o atitudine, pentru care am fost ostracizat prin trei ani și pe urma căreia am suferit înngenunchieri. Ea este spovedania unei conștiințe, care în tragedia umană ce a trăit-o, a făcut tot ce i-a fost cu putință să zăgăzuiască furia, să îmblânzească pe cel sălbatic, să

încurajeze pe cel înfricoșat, să mângâie pe cel disperat și să toarne nădejde în cel plecat în surghiun.

Știu că ea va dura pe mulți, dar va mângâia pe mai mulți, pe toți anonimii cari au văzut, au gândit, au simțit și au crezut ca mine. Nu toți au fost miruiți de soartă cu voința de a înfrunta, dar și ei și-au avut partea lor mare de contribuție de a mă încuraja, de a-mi arăta că sunt în vederile și simțirile lor de a mă aproba în lupta mea.

În ce mă privește, dacă m-am învrednicit de această tărie de a nu ceda curentului, de a mă împotrivi lui, de a fi stăpân pe voința mea, de a înfrunta pe cei mari, de a fi cu un cuvânt om, nu e meritul meu.

E meritul tuturor generațiilor de popi din care mă trag și cari m-au învățat ce e iubirea de oameni, e meritul tuturor profesorilor de la liceul din Suceava, cari m-au crescut în lumina frumoaselor virtuți ale clasicismului și mi-au plămădit sufletul la căldura umanității, care neobosită cizelează pe om și-l diferențiază de brută.

Viitorimea mă va judeca, dacă am făcut rău sau bine, cu aceasta a mea spovadă.

Primariatul

Era nouă.

Actul de la 28 iunie 1940 m-a statornicit la București. unde îmi aveam de altfel și îndeletnicirile mele profesionale și publice. Aici am fost martor la toate etapele cari au dărmănat o dictatură și au înscăunat una nouă.

Regele Carol al II-lea trebuia să tragă consecințele politicii sale nefaste de siluire a voinței naționale, de inaugurare a unei dictaturi personale în imitarea sistemelor pe atunci la modă în centrul Europei, care a atras după sine amputarea hotarelor noastre și prăbușirea sufletească a neamului.

Am curajul să mărturisesc că pe atunci credeam, ca mulți alții din această țară, că generalul Antonescu în jurul căruia se crease legenda omului de mână tare, energic, cinstit și bine intenționat, ar putea să ducă vracul unei țări avariate înspre limanuri de salvare. Personal nu-l cunoșteam nici măcar din vedere. Când însă zvonul Capitalei și ziarele de adulație ni-l arată în cămașa verde pe tribunele legionare, când s-au deschis zăgazurile unei legiferări de depozitare de bunuri, de eliminare din compartimentele economice, de oprimare, toate având ca substrat pornirea bolnavă a celor cu cari voia să guverneze, mi-am dat seama că omul a pornit cu piciorul stâng pe drumul de primenire morală ce voia să inaugureze.

Prin el s-a poticnit întreaga demnitate a neamului în fața inculturii, a grosolăniei și a sălbăticiei.

Două momente m-au impresionat dureros. Să admiți ca forul cel mai înalt al magistraturii, înalta Curte de Casație, să urmeze în pelerinaj de mare solemnitate carele funebre cu oasele pritocite ale unor condamnați pentru crima de asasinat*, să înregistrezi fără protest asasinarea lui Nicolae Iorga lăsând să fie înmormântat aproape în taină și fără să-i aducă – nu omului politic, dar geniului care a fost – omagiul Națiunii, aceste două momente l-au reliefat dintr-odată pe nou improvizatul Mareșal, în lumină apocaliptică și am întrezărit urgia ce va să vină peste noi, din atitudinea acestui Conducător.

Trebuie să admit, singurul act – pornit însă din instinctul de autoconservare și legitimă apărare – a fost înăbușirea rebeliunii, care n-a fost dusă însă până la capăt și asupra căreia Mareșalul a pus vâlul iertării și apoi al

* La 30 noiembrie 1940 a avut loc reînhumarea corpului neînsuflit al lui C.Z. Codreanu și a altor legionari executați în noiembrie 1938 din ordinul regelui Carol al II-lea.

grațierii. Fără să-i știrbesc meritul atitudinii ce a avut-o, reclam înăbușirea acestei rebeliuni pentru țăranul-soldat, care, călăuzit de instinctul sănătos al colectivității lui, s-a ridicat la onoarea nepieritoare de a fi salvat atunci țara de la pierzanie.

Cu aceste constatări îngrijorătoare pentru făgașul pe care a fost îndrumată de Antonescu țara, m-am resemnat într-o austeră izolare în Capitala care se dăruia noului regim.

Din această izolare am fost trezit la 22 iunie [1941] când Mareșalul ordonase trecerea Prutului și pornise în cruciadă.

Câteva zile de la declanșarea războiului, am fost chemat telefonic la Ministerul Afacerilor Interne, unde la secretariatul general, mi s-a comunicat că sunt luat în vedere a fi trimis în Bucovina, cu calitatea de primar al Municipiului Cernăuți. La nedumerirea mea cum s-a ajuns la această alegere în persoana mea, mi s-a spus că dl. Ministru de Interne în urma referințelor culese, s-ar fi oprit asupra persoanei mele, din tabloul celor ce i-au fost propuși.

Pentru considerente de atenție față de fostul comisar al refugiaților din Bucovina și Basarabia, al cărui comisariat fusese desființat, s-a revenit trei zile mai târziu, de la această idee, fiind numit primar dl. dr. Octavian Lupu, șeful serviciului sanitar al Municipiului Cernăuți, eu urmând a fi numit prim-ajutor de primar. La încercarea mea de a refuza această calitate, mi s-a atras atenția că acest refuz ar putea fi privit ca o sabotare din partea mea și că dl. Ministru îmi ordonă să plec să-mi iau serviciul în primire. Sfătuit de prieteni și pentru prestigiul bucovinean, am acceptat răspunderea de ajutor de primar.

Astfel am ajuns să fac parte din statul major al aparatului de funcționari, îndreptați înspre Cernăuți, cu un tren special, în seara zilei de 8 iulie [1941].

Guvernământul

În drum, luând contact cu puzderia de directori generali, consilieri, secretari, avocați din contencioasele ministerelor, am descifrat aberația creării unui guvernământ, în care noii proconsuli își aveau din birourile ministerelor, conturate gravele lor personalități. Se numeau nu mai puțin decât „consilieri de stat”, cu rang și atribuțiuni de miniștri. Cu ei, trepădușii lor, în ranguri de directori de cabinet secretari etc.

Eram nedumerit cine va fi guvernatorul Bucovinei, care în această gamă, trebuia să aibă rolul de prim-ministru sau vicerege.

Pe doi îi aveam cu noi, pe generalul Voiculescu, guvernatorul de mai târziu al Basarabiei și pe Gheorghe Alexeanu al Transnistriei, iară la Cernăuți ne aștepta colonelul Rioșanu, omul de încredere și prieten al Mareșalului. Șansele vorbeau pentru fiecare din ei. Alexeanu, profesor la Universitatea din Cernăuți și fost rezident regal al Bucovinei, generalul Voiculescu, general superior în grad colonelului Rioșanu. Rioșanu intimul Conducătorului.

Trei săbii într-o teacă nu se putea. Care va fi sabia ce va străfulgera în întunericul „conștiinței adormite” în Țara fagilor?

La Cernăuți trebuia dezlegată această problemă. Cu ce sentimente și cum s-au privit în față cei trei guvernatori, nu știu. Nu făceam parte din anturajul nici unuia. Din ordinul primarului meu care era dublat și de răspunderea unui consilier de stat la sănătatea publică am intrat în exercitarea atribuțiilor, mie deferite, după bunul său plac.

Cred că am avut vreo trei zile, doi guvernatori, cari cu de la sine putere își luau rolul în serios: generalul Voiculescu și Alexeanu. Mai mândru de sine, mai demn se comporta decedatul Rioșanu.

Enigma a fost dezlegată, – în urma unei hotărâte convorbiri telefonice dintre Rioșanu și Mareșal, care se găsea la Cartierul său general din Tiraspol – favoarea, lui Rioșanu care, din ordinul Mareșalului, a rămas ca împuternicit al său m fruntea guvernământului Bucovina.

Discret a plecat Alexeanu cu ai săi, mai puțin discret generalul Voiculescu, care și-a luat, ca amintire din Cernăuți, două camioane cu covoare persane. Clarificată fiind problema guvernatorului, lucrurile au intrat, pe încetul, în normal.

S-a deschis însă un alt conflict, între centru și guvernământ, pe chestia legalității acestui din urmă. Centrul, nevoind să facă la Cernăuți pepinieră de miniștri, subsecretari sau consilieri de stat, și-a rechemat parte din înalții lui funcționari, tăind aripile celor înfumurați, guvernământul aruncând peste bord încărcătura prea grea de funcționărimă, care cu tirade mari căuta procopseală ieftină. Centrul, nevoind să cedeze din drepturile și autoritatea lui, neluând act de independența guvernământului, guvernatorul nevoind să accepte ordinele centrului. Și acest conflict a fost lichidat – cel puțin oficial – prin intervenția Mareșalului în favoarea guvernământului. Mareșalul a găsit formula de a pune în practică și de a experimenta o nouă reformă administrativă – care n-a mai venit – ia asupra sa conducerea provinciei, exercitând-o prin delegație, în persoana guvernatorului.

În această ambianță de concepții de guvernare, se reflectă viața administrativă a Bucovinei, mai întâi de nord apoi înglobată întreagă cu județele ei din sud, cu Hotinul și Dorohoiul.

În această tensiune dintre cele două tendințe intervine numirea mea ca primar. Pentru considerente cari îmi sunt străine, guvernatorul Rioșanu retrace la finele lui

iulie delegația de primar d-lui dr. Lupu, care rămâne numai director la Sănătatea publică și numește primar, pe colonelul de Jandarmi, Brăescu.

Demiterea din primariat a d-lui Lupu Octavian cu o uzanță puțin cunoscută – D-sa era plecat din localitate, cred la Timișoara – și numirea d-lui colonel Brăescu, ambele cu de la sine putere și peste capul Ministerului de Interne, adâncește la acea epocă, conflictul dintre minister și guvernator.

În realitate, conduceam eu Primăria în calitate mea de vice-primar, liber rămânând dl. Lupu Octavian în peregrinările sale prin țară și dl. colonel Brăescu în a-și descurca numirea.

În ziua de 1 august sunt chemat la guvernământ unde guvernatorul, pentru a șterge urmele numirii colonelului Brăescu (D-sa a funcționat numai două zile), îmi dă, ca expedient de urgență, delegație mie.

Pentru a evada din conflict cu ministrul și pentru a-și păstra autoritatea, Rioșanu solicită telegrafic confirmarea numirii mele Mareșalului, la Cartierul general al acestuia, care confirmare nu întârzie a sosi câteva zile mai târziu, Rioșanu justificând astfel considerentele alegerii mele și investind numirea mea cu suprema voință în stat. Conflictul în jurul primarului de Cernăuți este astfel definitiv închis.

Cu ziua de 1 august începe zbuciumul meu în scaunul de răspundere ce l-am deținut, pe care nu l-am solicitat și în care am fost aruncat de împrejurări.

Momentul eroic cum îl cunoaște antichitatea mă așează dintr-o dată în miezul vieții publice a municipiului, în laboratorul de experiențe al ideologiei rasiale, determinându-mi faptele și controlându-mi conștiința.

Dacă crearea guvernământului în lumina reîntregirii patrimoniului era o aberație, constituind ea recunoașterea unui provizorat, atunci și mai bizară apare înființarea cabinetului militar pe lângă acest guvernământ.

Guvernământul creat numai pentru cele două provincii putea fi socotit cel mult ca un început de descentralizare administrativă, pe care o nouă reformă ar fi preconizat-o; în nici un caz el nu se încadra în sistemul rezervat pentru majoritatea covârșitoare a regatului.

N-am înțeles niciodată care a fost rostul cabinetului utilitar pe lângă un guvernământ de esență pur civilă, în totalitatea administrării lui. Mai cu seamă când provincia avea un comandament militar exercitat de comandantul celei mai înalte autorități militare, de generalul comandant al diviziei. În lipsa acestui comandant, care era în fruntea unității sale pe front, s-a creat în mod interimar un comandament ad-hoc al Bucovinei de Nord, sub comanda unui general, ajutat de un întreg stat major și în subordinele căruia stăteau părțile sedentare ale unităților reîntoarse în garnizoană. Mai era la dispoziția puterii administrative și inspectoratul regional de jandarmi.

Credința mea este că acest cabinet militar legitima prezența pe lângă persoana guvernatorului a maiorului de pe atunci Stelian Marinescu, fost șef de cabinet al fostului Ministru de Interne, general Petrovicescu.

Cu un cuvânt, cabinetul militar a luat ființă de îndată, asumându-și întreaga conducere a guvernământului, în atribuțiile lui intrau exclusiv măsurile de mână forte, ca ordonanțe, ucazuri, dispoziții cu caracter restrictiv dar în special chestiunile în funcție de regimul aplicat evreilor.

Toate măsurile luate împotriva evreilor erau dospite, plămădite și frământate în cabinetul militar. Dacă

inițiativa, concepțiile, sugestiile veneau din capul autoritar al guvernatorului sau aparțineau inspirației directorului de cabinet, scapă cunoștinței mele. Traducerea în fapt, executarea pe teren, elanul și excesul de zel aparținea fără îndoială acestuia din urmă.

Primăria nu a avut contact cu acest cabinet militar. Primarul n-a fost nici întrebat, nici consultat în nici o chestiune, nici evreiască, nici de altă natură.

Primarul era surprins de toate măsurile restrictive întocmai ca și cei interesați.

Într-o unică ipostază avea conducerea primăriei contact cu cabinetul militar și anume de a lua act „din ordin” de măsura luată de guvernământ, de a se conforma și ea la paza întocmai a dispozițiilor date și de a încasa repetatele avertismente tot „din ordin”, că este indulgentă, tolerantă și că sabotează voit sau inconștient opera de curățire de elementele indezirabile în viața municipiului. Cu vremea tonul acesta a devenit tot mai agresiv și mai jignitor pentru a culmina în acuzațiunii „confidențiale” că această conducere este „jidovită”.

Dar să las să vorbească faptele.

Sub guvernarea lui Al. Rioșanu s-au luat mai multe măsuri împotriva evreilor, aceea de a purta semnul galben „steaua lui David”, măsură importată din Bacău, unde un prefect habotnic în a se distinge de evrei o luase cu strășnicie, interzicerea de a face comerț, interzicerea deplasării lor în provincie și țară și predarea valutei. Sancțiune: lagărul.

Dacă aceste măsuri, cari i-au clasat pe evrei de paria ai societății omenești, au pornit din gândul guvernatorului sau dacă au fost impuse, nu știu*. Oricum, măsura în sine a

* Măsura prin care evreii din Moldova, Basarabia și Bucovina au fost obligați să poarte semnul distinctiv a fost aprobată de Președinția Consiliului de

deschis tuturor derbedeilor posibilitatea de a-și bate joc de ei și a împins pe mulți la a se deda la acte de brutalitate. A dezlănțuit dreptul celui mai tare de a lovi în cel mai slab.

Pe atunci încă nu puteam să spun nici un cuvânt, întrucât purtătorul demnității municipiului era dl. dr. Octavian Lupu-Strejac, un mult mai bun român ca mine.

Personal am putut să iau atitudine, abia de la înscăunarea mea la Primărie, ca „Primar General”, cum mă numea ironic cabinetul militar

Câteva zile după instalarea mea ca primar, am avut ocazia să vorbesc într-o audiență de lucru cu guvernatorul Rioșanu, asupra problemelor evreiești. Decedatul guvernator îmi cerea să procedez la delimitarea unui cartier de oraș căruia voia să-i dea destinație de ghetto. I-am expus punctul meu de vedere net și i-am arătat enormitatea acestei măsuri medievale, raportată la gradul de cultură a evreimii cernăuțene, i-am că din punct de vedere tehnic nu pot admite aspectul degradant al închiderii unei părți din oraș în baricade de sârmă ghimpată și în îngrădituri de scândură. Cernăuții cu aliura lui de oraș occidental refuzând sub aspect edilitar o astfel de pângărire a esteticului său.

Rioșanu mi-a declarat verbal: „recunosc, ai în totul dreptate, dar ce vrei să fac, când sunt mereu împins de președinție și zilnic asaltat la telefon dacă am ghettoul”. Larg cum era el în vederile sale europene, mi-a dat dreptate și pentru ca să adormim vigilența președinției și să liniștim impetuozitatea romanizatorilor, căroră le putea orașul a jidan, am găsit expedientul studierii ghettoului. Urma să plece în Germania o comisiune prezidată de mine

Miniștri la 5 august 1941, fiind transmisă către Armatele a 3-a și a 4-a prin Ordinul Marelui Cartier General nr. 3303 din 7 august 1941 (Arh. S.R.I; dosar 40 010, vol. 114, fila 202).

sau alt înalt funcționar al primăriei, pentru ca la fața locului, la Lublin, la Cracovia, la Frankfurt pe Main, să studieze organizarea ghetourilor*.

Abstagând de faptul că în acea epocă mie nu-mi ardea de excursii pe la ghettourile din Germania și că între timp suferința guvernatorului se agravase, problema înființării ghettoului la Cernăuți a rămas la proiectul de studiere. De altfel – în afară de răstimpul de la 11 octombrie și până la 15 noiembrie, când ghettoul a constituit mijloc în procedura de deportare – la Cernăuți nu a luat ființă ghettoul, nici sub mine, nici după mine.

I-am atras atenția asupra greutăților ce nasc din purtarea semnului de către evrei pentru starea de drept și siguranța publică, dând aceasta, drojdiei inculte ce invadase Cernăuții, mereu prilej de insultă primejdioasă pentru coborârea prestigiului autorității, chemată a veghea la paza siguranței individuale. Am arătat clar dezmățul moral și anarhic care va cuceri strada și păturile ușor de asmuțit. Am rămas cu promisiunea că, după ce va fi frântă aroganța evreilor, va reveni singur mai târziu.

Sub Rioșanu, lagărul ca mijloc de sancțiune, a rămas mai mult teoretic. Lucrurile se schimbă radical după moartea lui, prilejuită în urma unei operațiuni nereușite la 30 august 1941. Cum ar fi evoluat tratamentul evreilor, dacă ar fi rămas în viață, e mare întrebare. Cred că ar fi fost mult mai uman la bunătatea de suflet care îl caracteriza. Rămâne o încercare rușinoasă atentatului asupra memoriei lui, când se voia a-l face culpabil de cele câteva autorizațiuni date de el unor evrei din Cernăuți spre a le înlesni evadarea din iadul ce se pregătea.

* Intenția de a „studia” experiența acestor ghettouri Traian Popovici a făcut-o publică în interviul acordat ziarului *Bucovina* din 27 august 1941.

Încă în timpul suferinței lui Rioșanu, pentru a nu rămânea guvernământul numai pe seama directorului de cabinet, – secretarul general al guvernământului fusese izolat numai în lucrările pur administrative – este trimis la Cernăuți ca locțiitor de împluternicit al conducătorului, generalul Corneliu Calotescu. Fost secretar general al Ministerului de război, colaborator al Mareșalului, originar din Argeș și chiar din același oraș Pitești ca și Mareșalul și ca și Vice-Președintele Consiliului de Miniștri.

Generalul Calotescu oferea toate garanțiile că lucrările vor merge strună în Bucovina.

Nu aflatam de prezența sa în Cernăuți și nici nu m-am prezentat Domniei Sale în audiența de rigoare. Simplu, nu fusesem pus în cunoștință. Intru intenționat în amănunte, pentru că din acest fapt se pregătea în culisele cabinetului, pe placul căruia nu fusesem nicicând, punerea mea în conflict cu prezumtivul guvernator. Am fost chemat abia a doua sau a treia zi, când întreaga funcționărimă și celelalte autorități urmau să-i fie prezentate. Împiedicat de vizita unor înalți demnitari străini la primărie și Mitropolie, am lipsit și de la această formalitate.

Nu ascund impresia ce mi-a făcut-o când l-am cunoscut. A fost foarte atent cu mine, m-a ascultat în expunerile mele, le-a îmbrățișat în totul. Am plecat din cabinetul său cu convingerea că generalul este bine intenționat și că voi putea lucra cu el în bună prietenie. La plecare mi-a spus textual: „Domnule Popovici, colaborarea dintre noi să fie întemeiată pe încredere reciprocă și pe cinste. Să nu ne fie rușine a ne uita unul în ochii celuilalt, pentru faptele noastre”.

Întrucât posed limba germană, eram invitat mereu de general pentru a fi față la conferințele și convorbirile ce le

avea cu diferiți demnitari ai Reichului, cari erau în trecere prin Cernăuți, eu îndeplinind deseori funcțiunea de translator. În această ambianță începe contactul meu cu generalul Calotescu.

Prima tulburare în acest raport nu întârzie însă. Dădusem unui coleg al meu, directorul ziarului Bucovina, un interviu cu privire la „nevoile și realitățile municipiului”, în care, cu temperamentul ce mă caracterizează, arătam greutățile în cari mă zbăteam și criticam singur anomaliile ce cream prin acordarea de locuințe în rezolvarea miilor de cereri cari îmi sufocau activitatea cealaltă. Admit că era straniu ca un primar – oricât de sincer ar fi – să-și facă autocritica activității sale. Această autocritică își avea tâlcul ei în invadarea Cernăuților de un enorm val de existențe suspecte, venite să-și caute căpătuiala în orașul ce urma să fie românizat. Primul venit avea pretenții de locuință numai la centru și la mobilier luxos. Remarc că refugiații nu se întorseseră. Opreliștea de a reveni la căminurile lor, își avea poate explicația în tendința de a schimba din temelie fizionomia „regională” a Bucovinei.

Acest interviu, cu toate că nu privea activitatea guvernământului, a avut darul să irite, poate nu atât pe guvernator, cât cabinetul militar, care îmi spiona fiecă pas. Am dat generalului explicațiile personal, atrăgându-i atenția asupra greutăților ce le crează acești noi veniți, cu solicitările lor nesăbuite și cu atitudinea lor provocatoare, în a ne da lecție de românism.

Îmi rezerv durerea de a închina un capitol aparte acestor improvizați colonizatori, cari au creat în Bucovina o ambianță foarte grea pentru guvernarea ei.

Dar să mă întorc la subiect.

După moartea guvernatorului Rioșanu și investirea generalului Calotescu la guvernământul Bucovinei, problema evreiască trece pe primul plan al activității cabinetului militar.

Se succed măsurile restrictive împotriva evreilor, într-un ritm de cascadă.

Interzicerea exercitării profesiei, — medicii evrei având dreptul numai la consultarea pacienților coreligionari — închiderea accesului pentru copii și tineretul evreu la școlile publice și interzicerea funcționării serviciului divin chiar și la sărbătorile lor cele mai mari. Interzicerea la ghișeele publice (bănci și poștă) de a plăti evreilor sumele trimise ca ajutoare familiale sau derivând ele din plăți comerciale, ce li se cuveneau. Predarea devizelor sub pedeapsă de moarte, de aparate de radio, mașini etc. Scoaterea forțată la muzică chiar și a intelectualilor pe străzi, piețe publice, localuri, cazărni etc., fără drept la vreo remunerație.

Rechiziționarea de mână specializată în industrii și alte întreprinderi ale statului sau particulare, cu plata unei sume minimale, din cari mai trebuiau să cedeze 30% serviciului de românizare. Eliminarea din dreptul la cartelă, plata oficial dublată la pâine. Interzicerea accesului în piețele de aprovizionare. Limitarea circulației la numai trei ore pe zi între 10-13. Și câte alte îngenuncheri, de cari nu-mi amintesc.

Internarea în lagăr nu maz este măsură represivă pentru cea mai mică abatere, dar ajunge sistem organizat draconic. Lagărul și Curtea Marțială în plină activitate. Evreimea era îngrozită, iar românii de bine rămâneau uluiți în fața acestei cascade de prigoană. După principiul *exempla trahunt*, încep și alți capi de autorități în toate compartimentele publice a se lua la întrecere cu guvernământul.

Întreaga gamă de împilări, este urcată și coborâtă sadic până la măsura degradatoare nu de nație, dar de umanitate, eliminarea evreilor din spital și sanatorii. Culmea o constituie eliminarea din Casa de alienați a nebunilor chiar și celor furioși, și cazarea lor într-o promiscuitate. într-un hal de murdărie de nedescris și într-o îngrozitoare sărăcie. Îndobitocirea acestor nenorociți era demnă de pana lui Dante. O psihoză de nebulie cucerește creierul atâtor factori de răspundere, le deformează mentalitatea și îi face complici la rușinea înscrisă de niște inconștienți în istoria neamului nostru.

E straniu cum de evreii au rezistat tuturor acestor șicane, urmăririi și împilări. Nici o răbufnire de revoltă, nici o împotrivire, nici un act cu caracter de sabotare, nici un murmur. Într-o resemnare în soarta lor milenară, într-o dăruire mistică tragediei, își purtau ca niște umbre fugărite de furii destinul lor. În cari rezidii umane își are refugiu suferința, va rămâne pururi o enigmă.

O singură oază în Cernăuți unde cetățeanul evreu poate să-și plângă durerea, unde i se respecta dreptul la petițiune, unde i se recunoaște chinul foamei, dreptul la pâine și la viață, unde i se plătește regulat pensia, unde i se dă posibilitatea de muzică, unde i se dau ajutoare minime, unde nu este brutalizat și unde i se respectă suferința este primăria municipiului. Ca și în templele antice, porțile îi stau deschise fiecăruia, pentru a se refugia de prigoană, pentru a-și odihni sufletul martirizat, pentru a bea nădejde și încurajare. Primarul le-a plătit cu vârf și îndesat toate aceste evadări din sălbăticia contemporană.

În ziarul „Bucovina” intrat pe mâna directorului propagandei și care era oficiosul guvernământului, se strecurau ironii malițioase la adresa mea. Populația evreiască era numită, în derâdere „Poporul lui Traian”.

Atitudinea mea era alimentată nu numai de o concepție etică, dar ea îmi era dictată de conștiința că în acest fanal de patimă, nu am voie să fiu mistuit și că numai astfel voi crea suportul moral în care se va oglindi cândva poate iertarea unora, sigur însă nevinovăția majorității neamului meu.

Nu pentru mine reclam onoarea de a fi fost om. O reclam pentru întreg aparatul funcționez al primăriei, care mi-a împărtășit simțirile și care, sub conducerea mea, nu s-a pretat la nici un act de josnicie și s-a dovedit a avea suflet.

Rămâne unic faptul că sub primariatul meu, serviciul financiar nu a evacuat pentru neplata chiriei pe nici un evreu și a plătit funcționarilor săi regulat pensia, sfidând ordinele guvernământului. Că după mine a fost altfel nu mă privește.

Explicabil că această atitudine a mea nu era de natură a consolida raportul meu cu guvernatorul care se înstrăina mereu de mine, fără a avea curajul a provoca deznodământul. Nu odată, văzându-i atitudinea rezervată, după discuții în cari căutam a-l determina să mai potolească zelul cabinetului militar, i-am pus la dispoziție situațiunea mea de primar pentru a nu-i crea greutate, dar generalul evita hotărârea, pentru a-mi spune odată ritos: „lasă-mă domnule cu demisiile d-tale, recunosc că muncești, mă tem chiar să nu-ți fie odată prea mult și să nu pleci; nici nu aş avea omul cu care să te înlocuiesc”. Și totuși, de câte ori nu eram hotărât să plec, dar m-au reținut nenorocirii a căror nădejde mai eram, m-au reținut bucovinenii al căror singur exponent eram în treburile publice. Bun, rău, dar eram.

În această atmosferă de tensiune surdă între guvernământ și primărie se îngrămădesc norii primejdiei

asupra evreilor din Cernăuți. Față de mine nici un cuvânt, nici o aluzie de ceea ce se pune la cale.

Dar din culisele cabinetului militar se strecurau în șoaptă zvonuri cari de cari mai alarmante. Interesant cum evreii care erau cel mai bine informați și îngrijorați cerșeau de la mine salvare. Disperați își ancorau nădejdlile în curajul meu civic, crezând în minunea salvării. Cred că instinctul le prevestea primejdia.

În una din zilele lui septembrie, cred 29, am fost chemat la guvernământ la o conferință privind din nou ghetoul. Aici în cabinetul guvernatorului erau de față între alții și reprezentanții Serviciului de siguranță, între cari și un emisar al Siguranței generale în persoana unui domn Stănescu, consilier de curte de apel, în uniformă de locotenent, subdirectorul de mai târziu al siguranței generale.

Guvernatorul mi-a cerut să-i fac o propunere concretă, de felul cum primăria înțelege rezolvarea ghetoului. Am expus pe larg specificul evreilor din Bucovina, cultura lor, contribuția lor la ridicarea orașului sub regimul austriac, aportul lor în domeniul comerțului, industriei, meseriilor, al medicinei, al artelor și al magistraturii, precum și în câmpul altor îndeletniciri intelectuale. Am relevat în special contribuția lor sub regimul românesc și voința lor de asimilare, am disecat curentele vieții lor politice, evidențiind colaborarea lor tipică cu partidele de guvernare. Cu un cuvânt, am analizat întreaga lor valoare, în lumina calităților ca și a defectelor lor.

În concluzie, eram împotriva ghetoului. Temându-mă însă de mai rău – eram conștient că sunt în minoritate cu vederile mele, – am făcut oarecari concesii. Am fost solicitat de guvernator a-i înainta un proiect de ghețo așa

cum l-aș accepta ca primar al Municipiului. Informat fiind că și germanii împing prin consulenții de la legațiune, la soluționarea grabnică a înființării ghetoului și cum într-o conferință anterioară, luasem act de sistemul pe care am făcut retrușări tuturor sugestiilor cari alimentau pe această cale guvernământul și am alcătuit un proiect pe care îl preconizau ei, ca rezumat al discuțiunilor purtate, l-am înaintat încă în acea seară guvernatorului. Trebuia să plece cu el și probabil și cu altele la București, pentru a le supune, spre examinare, mareșalului. Eram încredințat că va fi acceptat proiectul meu, mai ales că de la consulentul guvernământului în persoana unui ministru Pflaumer*, aflasem că Mareșalul ar fi dispus la îndulcirea sistemului de gheto preconizat la Cernăuți. Credeam că, soluționată fiind problema ghetoului, care obseda oficialitatea și o cerea strada, se va încheia capitolul măsurilor luate împotriva evreilor. La o deportare masivă a lor, nici prin gând nu-mi trecea.

Zece zile de liniște au premers dezlănțuirii furtunii.

Deportarea

Evacuarea evreilor, cum ea a fost numită de oficialitate, eu o numesc deportare. Să ne înțelegem. Evacuarea de la „vacuum” înseamnă ridicarea, în masă sau parțială, a populației unei părți de țară sau a unei localități, primejduită de operațiuni militare, de sinistre ca foc și apă, de epidemii și alte cauze fortuite. Evacuarea înseamnă punerea la adăpost a populației în fața furiei dușmanului, în fața dezlănțuirii elementelor, este grija de a oferi de distrugere și pentru a păstra cât mai mult

* Consilier german, detașat de guvernul celui de-al III-lea Reich în România, în primăvara anului 1941; a fost specialist în probleme de evacuări și colonizări de populații.

vitalitatea acelei populații. Ea este dictată de interese pur egoiste ale colectivității, de interese morale și etice. Ea poate fi dictată, în anume cazuri și de interese politic. Evacuarea cuprinde îndeobște întreaga populație sau numai o parte a ei, indiferent de diferențierea de sânge, religie sau ideologie. Ea se mișcă numai în hotarele teritoriului de suveranitate a statului. În cazul când această evacuare este nevoită a se opera pe teritoriu străin, atunci ea apelează la dreptul vremelnic de azil, pentru că ea este în esență provizorie.

Evacuarea nu cunoaște la temeiul ei ura, ci dimpotrivă, dragostea de semen.

Evacuarea evreilor din Bucovina și alte părți ale țării, nu-și are sorgintea în nici unul din considerentele de mai sus. Dimpotrivă, ea este determinată de ură, se operează din cuprinsul teritoriului național pe un teritoriu inamic, având unic scop de a se dezbăra de ei pe această cale pretins mai umană, având însă sub premisele în cari s-a înfăptuit, unicul țel: distrugerea lor.

Și în acest caz ea îmbracă caracterul tipic al deportării. Deportarea înseamnă smulgerea din mijlocul unei colectivități a unei anumite categorii de populație și împotriva voinței ei, înseamnă părăsirea ei definitivă, înseamnă aruncarea ei ca un balast inutil peste bord, înseamnă pedeapsă. Iată de ce numesc eu acea evacuare, deportare.

În ziua de 9 octombrie 1941, a pătruns la Cernăuți vestea că ar fi fost ridicați evreii din Nordul Bucovinei, cari fuseseră concentrați în lagărele din Storojineț, Vijnîța, Văscăuți și Lujeni și imbarcați cu destinația către Nistru. A doua zi în 10 octombrie parvine știrea de operațiuni similare în Sudul Bucovinei la Câmpulung, Homor, Rădăuți și Suceava.

Amănunte lipseau. Se spunea numai că au fost ridicați din casele lor, strânși și îngrămădiți înspre punctele de adunare, pentru a fi imbarcați în trenuri, cari așteptau sub presiune. Operația ar fi fost ordonată direct de la centru iar cu executarea ei, împuterniciți prefecți de județe. Vaietul de jale ce se străbătea până în capitala provinciei pe diferite căi, a ținut în prostație pe toți oamenii de bine. Intervențiile fruntașilor din județe erau rău văzute. Crușarea unuia sau altuia pentru care intervenea protestul populației, se făceau de guvernământ, la cazuri în adevăr care ieșeau din comun și se făcea anevoie mare. Au fost ridicați oameni de valoare cari își câștigaseră merite pentru județ, oameni cari și-au avut un rost în viața lui. Ridicarea s-a făcut în masă, crușarea sporadică și numai la intervenția chiar a Prefectului. Stăruințele fruntașilor autohtoni nici nu erau luate în considerare.

În acea zi de 10 octombrie, am fost chemat la guvernământ, unde guvernatorul Calotescu mi-a pus în vedere să iau măsuri pentru ca brutăriile să coacă mai multă pâine, pentru a aproviziona populația evreiască ce trebuie să intre în gheto și pentru ca la imbarcarea ei în trenuri să pot da câte 4 pâini de om.

Aici în cabinetul Guvernatorului, am aflat că se hotărâse deportarea în masă a evreilor din Cernăuți. În același timp am aflat și amănuntele cari priveau strângerea lor în gheto, măsurile de a se pune în seama statului, în siguranță, avutul mobil abandonat în locuințe, ridicarea obiectelor de valoare ce le-ar avea asupra lor, schimbul banilor, apoi imbarcarea în trenuri de câte 50 vagoane, cu plecare sub pază militară, către punctele de frontieră Atachi și Mărculești, pe Nistru, și împărțirea lor în județele Transnistriei.

An rămas înmărmurit. Am putut doar să îngân Guvernatorului atât: „aici ați ajuns, domnule guvernator?”, la care dânsul îmi răspunde: „ce să fac? E ordinul Mareșalului și aici sunt și delegații marelui Stat Major”. De față erau generalul Topor, marele pretor al Armatei și un domn lt. colonel Petrescu din Statul Major.

Eram în total patru persoane afară de maiorul Marinescu, care intra și ieșea cu rapoarte și acte la semnat.

E vie încă în mintea mea scena ce s-a desfășurat între noi, pentru că ea a fost dramatică și pentru că neputându-mi stăpâni revolta am avut ieșiri violente – recunosc puțin uzitate între un primar și guvernatorul său, împuternicitul direct al Mareșalului.

I-am atras mai întâi atenția asupra faptului, răspunderii cu care se încarcă personal în istorie, i-am arătat consecințele ce decurg pentru noi pe tărâmul internațional, i-am zugrăvit greutatea ce le vom întâmpina la conferința păcii, când România se va prezenta în fața areopagului popoarelor civilizate. N-am cruțat nici un argument, pentru a-i dovedi enormitatea pasului ce e pe cale a-l comite. Am vorbit de umanitate, de omenie, de blândețea tradițională a românului, de barbarie, de cruzime, de crimă, de rușine. Am evocat toate virtuțile strămoșești, am înfierat sadismul rasial. Am evocat rușinea Spaniei care nu poate șterge din istoria ei, prigoana împotriva evreilor de la 1492, sub Torquemada. Textual i-am spus: „Domnule guvernator, revoluția franceză care a dat omenirii dreptatea și libertatea, a costat numai 11 800 victime, pe când d-ta trimiți la moarte în pragul iernii peste 50 000 suflete”. Arătând cu mâna înspre generalul Topor și colonelul Petrescu, i-am spus: „Domnii se vor instala peste câteva zile la Dragomir Nucilescu și-și vor freca mâinile, de ce mare ispravă au făcut în Bucovina, dar d-ta rămâi

aici guvernatorul unei provincii ce ți-a fost dată întreagă în pază și grijă. Nu ai voie să primejduiești viața nici unuia. Cum vrei să intri în istorie, alături de Robespierre? Eu unul nu voiesc ca istoria să-mi pângărească numele. Gândiți-vă ce faceți. Mai aveți timp. Luați contact cu d-nul Mareșal și rugați-l domnia voastră, guvernatorul, să renunțe cel puțin până la primăvară la această măsură". Vorbeam numai eu ca un inspirat și tremuram de emoție. Toți în picioare. La birou asculta împietrit guvernatorul, rezimați de sobă ceilalți doi. După un moment de adâncă tăcere, guvernatorul: „Domnule Popovici, acestea le spuneam și eu domnilor, am aceeași teamă, dar d-nii sunt trimiși anume pentru a supraveghea executarea ordinului; să mă mai gândesc". În acel moment mi se adresează lt. colonelul Petrescu: „D-nule primar, cine va scrie istoria, jidanii? Eu vin să-ți plivesc grădina de neghină și d-ta te opui?" I-am răspuns tăios „D-nule colonel, grădina mi-o plivesc singur, iar în ce privește istoria nu o vor scrie numai jidanii, că nu e lumea numai a lor, o vor scrie istoricii tuturor popoarelor, vom scrie chiar noi și mai degrabă decât crezi. Mă tem că vei citi încă domnia ta, istoria la care vrei să contribui". Atunci încă nu bănuiam că voi fi nevoit să ies din anonimat și să contribui singur, la istoria tragediei ce s-a consumat.

În această atmosferă încărcată, intră în cabinet generalul Vasile Ionescu. Negru la față, mâhnit și frânt sufletește, după ce ne salută pe toți, se adresează guvernatorului: „Eu zic să n-o faci d-nule general. E porcărie ce intenționăm a face. E păcat, e mare păcat. Mai bine nu veneam în Bucovina să fiu martor la atâta sălbăticie. Guvernatorul a ezitat și și-a luat timp de răzgândire.

Când am ieșit din cabinetul guvernatorului, am plecat împreună, generalul Ionescu și cu mine. Coborând

scările îmi spune: „Eu i-am refuzat categoric, le-am cerut ordine scrise, dar n-au voit să mi le dea. Închipuiește-ți, n-au ordin scris. Spun că astfel de operațiuni se fac numai verbal, ca să nu rămâie dovadă. Trăiene! Să căutăm să-l convingem pe Calotescu să nu facă prostia, căci e rușine. De altfel cred că i-am scuturat noi conștiința. Las' că mai vorbesc cu el după prânz".

Cu teama în suflet că nu va izbuti și cu nădejdea că poate tot s-ar putea să-l convingă, am plecat spre primărie.

Aici, cabinetul meu plin de fruntașii evreimii din Cernăuți, cari așteptau crispați în grijă, cuvântul salvator. Orașul era în fierbere. Sosiseră două batalioane de jandarmi din București și vestea prevestitoare de urgie se răspândise fulgerător.

Nu puteam să le spun nimic asigurător, mut priveam la zbuciumul lor, căroră instinctul lor le spusese totul. Rămasul lor bun de mine, a fost impresionant. Mi-au mulțumit pentru totul ce făcusem pentru ei, mi-au jurat că la toate popasurile de suferință își vor aduce aminte de mine, ca la singurul om care a avut înțelegere pentru durerea lor și că amintirea lor de Cernăuți va fi legată și de pomenirea mea. Au plecat din biroul meu podidiți de lacrimi, ca la prohodire.

În birourile primăriei, liniște de moarte a cuprins întreaga funcționărie care, din înfățișarea mea, descifrase tragedia ce se punea în mișcare. La toți li era conștiința zguduită. N-a fost unul care să aprobe măsura deportării. Cinste lor și recunoștința mea, pentru solidaritatea lor cu mine.

Mărturisesc, în acea zi nu am mai fost capabil de concentrare în muncă. Eram epuizat, îngenunchiat sufletește și fizicește. Ca să nu fiu martor și părtaș la tragedie, m-am hotărât la demisie, ceea ce am comunicat

intimilor mei. Toți m-au desfătuit categoric, pe considerentul că aceasta ar fi apă la moara celor cărora le stau în cale, că aş aduce în public dovada injuriei cu care mă stigmatizau romanizatorii că sunt jidovit, că ar fi lășitate din parte-mi a-i părăsi tocmai în ceasul lor de expiere și că în definitiv mai am de apărut și cealaltă populație de șicane și alte coborâri morale. Nu știu nici astăzi, dacă am făcut bine că le-am ascultat sfatul și am rămas.

Drumul suferinței

Dimineața zilei de 11 octombrie, zi rece, umedă, tristă ca și vălul din sufletul atâtor nenorociți, priveam de pe fereastra dormitorului la fulgii de zăpadă timpurie și nu-mi venea să cred ochilor. Pe străzile din fața ferestrei, un pohod întreg de omenire în pribegire. Moșnegi ajutați de copii, femei cu prunci în brațe, infirmi târându-și trupurile schiloade, toți cu boccele în mână, valizii cărând în cărucioare sau roabe sau în spinare. Cufere legate în pripă, așternut, boarfe, haine, se îndreptau în pelerinaj mult înspre valea de suferință a orașului, înspre ghetto.

Mi-am dat seama că s-a pus în mișcare roata nenorocului lor. M-am îmbrăcat și-am grăbit la primărie. Pe drum plâns de femei, scâncet de copii, murmur de bătrâni, lacrimi și iarăși lacrimi, unele curgând șiroaie, altele uscate pe obraji de suferință, altele prelingându-se anonim în bărbiile cărunte.

„Jidovimea fusese scoasă din bârlogul ei” și hăituită, ca sălbătăciune înspre țarcul ei de poticnire.

La primărie o forfotă mare. Vice-primarul Popp, un om de inimă și suflet ales, în plină activitate. Alcătuia tablourile de funcționari cari din ordinul guvernământului, trebuiau puși la dispoziția Directoratului Românizării,

pentru inventarierea averii „abandonate” și sigilarea locuințelor. Echipelile urmau să fie alcătuite la Românizare și în asistența organelor de poliție, repartizate pe cartierele orașului.

Am înțeles atunci că procedura fusese studiată și că aplicarea pe teren mediată din vreme.

Am grăbit la comandamentul militar, unde generalul Ionescu, nedormit și impresionat, mi-a comunicat cele întâmplare, punându-mi la îndemână ordinele primite. Fusese chemat către orele 22 seara la guvernator, unde i s-au înmănat ordinul de evacuare, programul străngerii evreilor în ghetto, încunoștiințarea ce trebuia pusă în vedere evreilor, regulamentul asupra funcționării ghetoului și ordonanța 38 a Guvernatorului*.

Mi-a povestit cum s-a executat de ele până în prezent și mi-a relevat cu ce punctualitate și demnitate se achită evreimea de obligațiunile ce i-au fost impuse.

Am răsfoit în grabă instrucțiunile și când am cetit în regulamentul asupra funcționării ghetoului: brutăriile vor funcționa sub auspiciile primăriei, iar piețele vor funcționa prin grija ei, am grăbit din nou la palatul municipal pentru a lua măsuri ca aprovizionarea cu pâine, alimente și mai ales lapte pentru copii, să nu stagneze. Acesta era deocamdată rolul, pe care mi-l rezervase providența, prin grija cabinetului militar.

Numai cine cunoaște topografia orașului Cernăuți, poate să-și dea seama din delimitarea prevăzută în „încunoștiințare”, ce minimă porțiune fusese rezervată drept ghetto, în care populațiunea evreiască era „invitată” sub pedeapsa cu moartea, a intra până la ora 18 în acest cartier, care putea cuprinde la mare înghesuială cel mult 10 000 oameni ca într-un bălci, trebuia să încapă peste 50 000,

* Vezi documentul 99 în volumul de față.

nesocotind populația creștină care locuia în el. Denumirea de țarc îmi aparține de atunci și până astăzi.

Capacitatea de cazare era minimă. Chiar dacă *camerele* disponibile trebuiau să cuprindă până la 30 și mai mulți indivizi, partea cea mai mare a fost nevoită a se adăposti în coridoare, poduri, beciuri, șoproane și unde găseau refugiu de ploaie și zăpadă. De condițiile de igienă nu mai vorbesc. Lipsă de apă potabilă salubră; fântânile existente insuficiente. Remarc că orașul era în suferință, două din cele trei uzine de apă, fiindu-i distruse. Un miros de sudoare înăcrită, urină și fecale, de umezeală igrasioasă, a pus stăpânire pe cartier, diferențiindu-l de restul orașului. Exact mirosul concentrat al unui țarc de oi, pe întinsuri de pășune verde. E de mirare cum de n-au izbucnit molimi, care să primejduiască orașul întreg.

Surprinzător cum a fost de îndată încercuit aproape ermetic ghetoul cu sârmă ghimpată, cu porți de lemn la ieșirile lui principale și cu pază militară.

Nu știu dacă a fost scopul, dar efectul s-a văzut: mulsoarea oficială și neoficială a proscrișilor. Ghișee ale Băncii Naționale au fost înființate pentru schimbul obligatoriu al valutei naționale în ruble, pentru ridicarea valorilor, a bijuteriilor și altor obiecte de valoare.

E straniu cum de o instituție așa de serioasă și prima instituție bancară din țară s-a putut preta la jecmânirea unei populații care a contribuit la prestigiul valutar al țării.

Această mulsoare oficială, dură, rece, brutală, dar în aparență legală.

Dar să ne oprim la cealaltă neoficială, admisă tacit de întreg sistemul deportării, la care s-au pretat și radioasele personaje cu nimb în societate, și cari au dat corolarul de rușine întregii operațiuni. Cu toate că aliniatele 3 și 4 din regulamentul asupra ghetoului sunt

categorice în sensul că nimeni nu poate intra în gheto fără prealabila autorizație a guvernatorului, totuși nimeni nu ține seamă de aceste dispoziții și de a doua zi, se pune în mișcare un pelerinaj înspre gheto, de femei din toate straturile sociale, de cunoscuți samsari intelectuali, cunoscuți publicului cernăuțean, de persoane „bine” din toate păturile și profesiunile sociale, hiene cari adulmecau cadavrele sufletești ale acestor nenorociți.

Sub pretext că sunt bine cu guvernatorul, cu comandantul militar sau cu primarul, începe jecmânirea lor pe scară mare, de tot ce aveau asupra lor mai de preț, ca monede de aur, bijuterii, pietre scumpe, covoare, blănuri, stofe, alimente de preț (ceai, cafea, ciocolată, cacao) pentru a putea mitui sau a se „revanșa”, față de acei ce aveau de spus un cuvânt de salvare sau a determina o „exceptare de la evacuare”. Traficul de influență e în plină floare. O altă categorie de hiene sunt prietenii samariteni, care se oferă benevol a pune la adăpost toate aceste bunuri, de a le feri de furt, de luare cu forța, pentru a le păstra până la întoarcere sau pentru a le încredința familiilor sau cunoscuților rămași în țară.

Indivizi pe cari nu i-a mai văzut Cernăuții curg din toate unghiurile țării, să se procopsească din tragedia umană.

Dacă deportarea în sine cu procedura ei premergătoare a fost o monstruozitate, apoi exploatarea aceasta a deznădejdi, le-a întrecut pe toate. A fost cea mai rușinoasă coborâre a eticului în om. Până la ce adâncuri de mocirlă morală poate lăcomia să coboare pe om, e de necrezut.

Și aceasta, numai datorită sistemului de selecționare preconizat de guvernământ și nu celui de eliminare, preconizat de mine, în amintitul proiect de gheto de la 29 septembrie.

Brutalitatea unei măsuri n-a fost nici măcar în stare să ne cruțe de rușinea cu care ea s-a tradus în fapt.

Selecționarea sclavilor albi

A doua zi, duminică dimineată 12 octombrie, am fost invitat de guvernator la o conferință a tuturor capilor de autoritate, conferință ținută la guvernământ. De față erau 18 persoane: Directorii generali din fruntea diferitelor departamente, Primul Președinte al curții de Apel, Procurorul General al Curții, comandantul militar, Șeful Siguranței publice, Prefectul județului, delegații Marelui Stat major, Directorul Cabinetului militar și Primarul.

Aici am fost puși de către Generalul-Guvernator în cunoștință oficială asupra faptului consumat de strângere a evreilor în gheto și hotărârile luate de a-i deporta în masă.

Guvernatorul ne-a cerut a ne expune părerea și a formula propuneri ce am avea eventual de făcut. Din discuții au evadat de la început Primul-Președinte și Procurorul General al Curții, pe considerentul că nu au autorizațiunea Ministrului de resort de a participa la conferințe cu astfel de caracter și că magistratura trebuie să fie ferită de participare la măsurile de guvernământ și cele administrative.

Este cazul ca să evidențiez un adevăr care onorează magistratura noastră. În toate chestiunile privitoare pe evrei, ea nu a avut nici un amestec nici direct, nici indirect. A fost departe de toate pasiunile cari s-au aprins în jurul acestor măsuri, iar în instanță evreii au avut același tratament ca fiecare justițiabil, întocmai cum l-a avut mai înainte, fără nici o deosebire. Justiția noastră nu a prigonit pe evrei, ba dimpotrivă, în aplicarea legiurilor rasiale a arătat foarte mare indulgență.

Nu interesează cine din cei prezenți au aprobat sau au dezaprobat hotărârea deportării. De reținut este numai faptul că, sterpi în curaj civic, nimeni nu a avut tăria de a protesta împotriva unui atare act, cu consecințe în istoria unui neam.

Mă provoc la mărturia tuturor celor prezenți și cari toți sunt în viață, că am fost singurul care, când mi s-a acordat cuvântul, ridicat în picioare am expus pe larg problema evreiască în lumina vremurilor pe cari le trăim, în ambianța de ură rasială care pe noi românii nu are voie să ne angajeze în răspunderi, fiind un popor prea mic, am arătat meritele vii ale lor, contribuția lor merituoasă la dezvoltarea economiei țării, aportul ce l-au adus în toate domeniile de cultură și muncă și în numele meu personal, cu calitatea de primar al municipiului, am protestat împotriva acestui act.

Am cerut grație pentru cei dăruți bisericii prin botez, arătând că furăm temeiurile ei, misionarismul fiind cheia de boltă a creștinismului. Am cerut cruțarea pentru cei juruiți culturii profunde și artelor frumoase. Am cerut recompensă pentru cei care au binemeritat recunoștința de la neam, pensionari, ofițeri, invalizi. Am cerut păstrarea măștrilor, în toate ramurile de industrie. Am cerut, în slujba umanității, exceptarea medicilor. Am cerut pentru opera de reconstrucție, ingineri și arhitecți. Am cerut pentru cinstirea intelectului și civilizației, magistrații și avocații.

Iarăși nu interesează cine m-a combătut și cu cari argumente am fost combătut.

Rezultatul a fost că guvernatorul a acceptat în parte expunerea mea și de față cu toți m-au autorizat a alcătui un tablou de cei cari, prin prisma considerentelor de mai sus, au binemeritat recunoștința de la neamul nostru. Am fost limitat în acest tablou la maximum 100-120 persoane.

Când am părăsit ședința, fusesem tacit ostracizat și de oficialitate ca „jidovit”. Cu sentimentul de înjosire, prin atitudinea mea care numai românească nu li se părea domnilor, am plecat din palatul guvernatorului, în suflet cu satisfacția că am salvat o infimă parte de la pieire.

La alcătuirea tabloului am consultat pe românii de bine, cari prin trecutul lor chezășuiau obiectivitatea și imparțialitatea alegerii. E adevărat că tabloul înaintat de mine guvernatorului a fost aprobat în întregime, fără nici o ștergere sau obiecțiune.

Între timp se scurg zilele de 12, 13 și 14 octombrie, cu pregătirile de îmbarcare a evreilor în trenuri.

Intimii mei știu și astăzi că între timp nu am stat cu mâinile încrucișate. Nu este oportun încă pentru ca să arăt prin ce mijloace și cu ajutorul cui ant încercat să influențez indirect voința Mareșalului pe care încă nu-l cunoșteam și care era așa de departe de Cernăuți. Strădania mea a fost însă încununată de succes, pentru că în după-amiaza zilei de miercuri 15 octombrie, mareșalul Antonescu în convorbirea telefonică cu guvernatorul, a consimțit la o retușare a deportării masive, ordonând exceptarea de la evacuare, a unui lot de până la 20.000 suflete, în care număr să intre categoriile asupra cărora atrăsesem atenția în conferința administrativă de duminică și asupra cărora avizasem, prin intermediul unor factori de absolută greutate.

Așa s-a ajuns la oprirea în Cernăuți, a unui număr de cca. 20.000 evrei. Că această oprire nu era pe placul străzii și improvizaților romanizatori, nu importă.

Efectul îmi dăduse putere nouă, pentru că confirma din scaunul celei mai înalte răspunderi în stat, atitudinea mea de până acum. Trebuie să admită oricine, era un început de mare biruință morală.

În după amiaza zilei de 15 octombrie, pe când așteptam împreună cu generalul Ionescu și consulul general Schellhorn în anticamera guvernatorului, se deschide ușa de la biroul lui și maiorul Marinescu ne întâmpină: „Bine că sunteți aici, căci d-nul Guvernator a întrebat de d-voastră”. Intrăm la generalul Calotescu care ne comunică textual: „Domnilor, tocmai am terminat convorbirea cu d-nul Mareșal, care a admis rămânerea la Cernăuți a unui lot de până la 20 000 evrei. Nu mă pot ocupa de selecționare, întrucât nu cunosc elementele și necesitățile. Vă autorizez pe D-voastră domnule general, domnule consul general și pe d-ta d-nule Primar, să procedați la această triere. Cunoașteți oamenii, unul ca localnic și ca primar, celălalt ca fost prefect și trăit ani de-a rândul la Cernăuți, iar dl. consul în interesele ce le-ar avea Reichul pentru economia provinciei. Procedați de urgență la întocmirea tablourilor de cei cari trebuie să rămână, luați contact și cu dl. Pavelescu de la Românizare, pentru ca să nu stagneze industria. Vă dau răgaz patru zile, în care timp suspend transporturile. (Între timp din seara zilei de 13 octombrie se puseră vreo trei trenuri în mișcare.) Aveți puteri discreționare. Eu îmi rezerv dreptul procentajului și al semnăturii personale a autorizațiilor, indiferent câte ar fi ele”.

Pe consulul Schellborn l-am eliminat chiar de îndată, el singur nevoind să accepte această onoare, atrăgând atențiunea guvernatorului că nu poate să angajeze în chestiuni cari privesc numai statul român, pe un reprezentant oficial al unui stat străin. Și astfel am rămas numai noi doi, generalul Ionescu și cu mine.

Acestea fiind zise, iar noi concediați, începe noua etapă în acțiunea de deportare: selecționarea sau oficial, trierea.

În clipa când ne-am despărțit de guvernator, amândoi satisfăcuți de întorsătura care au luat-o lucrurile, nici nu bănuiam ce muncă uriașă ne așteaptă și ce mare răspundere a fost prăvălită asupra noastră. Generalul Ionescu și cu mine, ne-am completat și ne-am înțeles de minune. Afirm aici, nici un moment colaborarea noastră nu a fost turburată de vreo neînțelegere, în tot cursul lucrărilor. De altfel partea mare de muncă o avea d-sa, eu fiind reținut de lucrările primăriei. La primărie am fixat jaloanele activității noastre.

Mai târziu, în lipsă de tablouri oficiale de recensământ, pe categorii, pe diferite meserii, profesii, ocupații intelectuale sau manuale, am căzut imediat de acord, ca acestea să și le facă singuri evreii, cari se cunoșteau mai bine între ei și cari își aveau capii lor de bresle, președinții corporațiilor și corpurilor din cari făceau parte. În acest scop am hotărât convocarea la sediul primăriei a Comunității evreiești, pentru a-i pune în vedere, efectuarea cât mai rapidă a acestor lucrări. Pentru ca selecționarea să se facă într-un spirit de cât mai mare dreptate, echitate și obiectivitate, am crezut de bine să convocăm fruntași ai vieții publice din Cernăuți, pentru ca împreună cu ei să împărțim răspunderea, sub aspectul valorii și al suspiciunii intrinsece a lucrărilor.

În ce măsură au înțeles d-nii convocați să ne ajute, unii nevoind să înțeleagă că măsura reținerii a fost dictată de Mareșal în considerarea unor mai înalte comandamente ale nevoilor în industrie și refacere, alții crezând că noi am fi autorii hotărârii de deportare, toți la un loc criticând persoana mareșalului, unii pentru blândețe, ceilalți pentru căinție, aceasta intră în apanajul suferințelor noastre personale. Am fost nevoiți după două zile să ne dispensăm de acest fel de a vedea în colaborare, ca numai ne îngreua opera.

Pentru lucrările propriu zise de birou, confecționarea tablourilor, verificarea lor numerică, sortarea lor, evidența, completarea formularelor, eliberarea autorizațiilor, ducerea la semnat și predarea lor serviciului de pază a ghetoului, pentru toate aceste și câte altele lucrări de amănunt, comandamentul militar a pus la dispoziție un aparat de 48 grade inferioare, teteriști, ofițeri și subofițeri, lucrările păstrându-și caracterul executării unei hotărâri militare

Primăria prin mine apus la dispoziția acestor lucrări sala cea mare a primăriei cu birourile vecine, aceasta pentru a avea îndeaproape sub control aceste lucrări și pentru a fi scutit de dese deplasări la comandamentul militar, unde ele de drept ar fi trebuit să fie executate și pentru a putea interveni de urgență când nevoia o va cere.

Singurii civili în aceste lucrări, au fost primarul, vice-primarul, secretarul general, șeful de cabinet și o dactilografă din biroul prezidial al primăriei și aceștia numai în măsura în care pe calea dreptului de petițiune evreii apelau direct la înțelegerea, sprijinul și intervenția Primarului.

N-am regretat atunci și mai puțin astăzi că am avut această inspirație, cu toate că munca mea a fost îngreuiată însutit. Recunosc, nu toate inspirațiile mele au fost fericite, dar aceasta de care vorbesc cu toate că mi-a creat atâtea neajunsuri nu o regret, întrucât prin ea am putut să frânez roata nenorocului, abătută asupra unei populații martirizate.

Dar să amintesc și de alta care atunci era să-mi rupă capul, care a dat anză atâtor comentarii și care a făcut obiectul multor note informative, păstrate cu grijă în tresorul cabinetului militar sau trimise direct președinției. Vizita mea în gheto, singura mea vizitare oficială a ghetoului, prin tot timpul ființării lui.

În chiar seara de 15 octombrie, după ce fixasem cu generalul Ionescu programul lucrărilor noastre pentru a doua zi m-am transportat până la spitalul evreiesc, situat la o margine a ghetoului și pe artera de circulație principală, spre gară. Fusesem înștiințat încă din zi, că ar fi izbucnit o epidemie de febră tifoidă, care reclama măsuri preventive în care grija primăriei trebuia să fie în gardă. În același timp voiam să duc fruntașilor comunității mesajul Mareșalului că înțelege să cruțe o parte din evreimea de la Cernăuți. Era un gest și de liniștire a maselor chinuite de groaza plecării în necunoscut, dar în același timp era și un gest politic de a le dovedi că Mareșalul nu este atât de căinos la inimă și că poate el a fost împins de alte considerente la măsura deportării lor, dar în fapt are milă de ei și, pe cât îi permite orientarea lui politică, îi va scuti.

Scena dramatică pe care am trăit-o în clipa când le-am adus vestea de nădejde, o socot cea mai solemnă, cea mai mișcătoare din viața mea și nu cred ca viitorul să-mi fi rezervat o alta mai măreață.

Rabini bătrâni, intelectuali de toate vârstele, fruntași din toate compartimentele vieții sociale, negustori, muncitori, cu un cuvânt întreaga suflare, a izbucnit în plâns alinător, a îngenunchiat binecuvântând pe Dumnezeuul lor, mulțumind cerului pentru îndurare, Mareșalului pentru grație, iar mie încercând să-ni sărute mâinile, picioarele și pulpana hainelor. Nu totdeauna lacrimile rușinează pe un bărbat. În clipa aceea, emoționat de această izbucnire spontană de gratitudine, m-au podidit lacrimile și am plâns și eu „părintele orașului”. Pentru trăirea acelei clipe întocmai, chem martori pe toți cei ce au supraviețuit chinuirea și s-au comunicat alături de mine, din potirul nădejdi într-o omenire mai bună. De ce neamul meu nu și-a însușit gestul, cel puțin ca scuză pentru viitor, rămâne să și-l

deslege în conștiința lor cei ce m-au hulit, înfierat și m-au urmărit. Eram doar primarul întregului municipiu și nu numai a unei părți a lui. Intra în chiar atribuțiunile primarului grija de alimentare a piețelor și brutăriilor din gheto. Eram purtătorul de grijă pentru întreaga populație și nu prigonitorul ei. Gestul așa de simplu, așa de explicabil, ura l-a făcut măreț pentru mine și pentru posteritate.

Abia în ziua de 16 octombrie, după ce am luat contact cu delegații comunității, cărora li s-a comunicat hotărârea Mareșalului și le-am expus urgența lucrărilor cu care ant fost însărcinați, ne-am dat seama că nu vom fi în stare să ne achităm în timp așa de scurt, de selecționarea ce ne-a fost încredințată. Evreilor singuri, cari erau în cauză, și cari aveau la îndemână tehnicienii și posibilitățile de investigație statistică, le-a trebuit două zile pentru ca să alcătuiască tablourile. Ne-au fost înaintate un număr de 179 tablouri, la cari mai târziu s-au mai adăugat câteva.

Ne-a costat aproape o zi fixarea împreună cu guvernatorul a procentajului raportat la aceste tablouri, trebuind să argumentăm necesitatea obținerii unui procent mai mare la fiecare tablou. O va recunoaște și generalul Calotescu, ce luptă ne-a costat să-l convingem că anumite categorii trebuie menținute pentru a nu dezagrega viața de mâine a orașului. Un exemplu: la Cernăuți tinichigii erau toți evrei, la un singur tinichigiu creștin – îi rețin numele Basaraba – într-un oraș care număra peste 11 000 clădiri și după ce în restul provinciei fuseseră ridicați toți. Prevedeam după cum s-a și întâmplat, că vom trebui să împrumutăm celorlalte orașe ale Bucovinei, meseriașii de specialitate. Și câte alte exemple.

Am obținut noi amânări și ne-am înhămat zile și nopți la o muncă istovitoare, nemulțumitoare nici pentru unii, nici pentru alții.

Un aparat de 48 funcționari militari împărțiți pe alfabet, pe categorii, ajutați de o echipă de ofițeri, au muncit fără odihnă, pentru a duce la îndeplinire într-o lună o muzică căreia, în normal, îi trebuia câteva luni

Toate lucrările noastre erau pregătitoare, cuvântul în ultimă instanță avându-l guvernatorul. Rezultatul zbuciumului nostru l-am concretizat în rapoartele către guvernator.

Socot că nu mai interesează amănuntele migăloaselor eforturi până ce s-a ajuns la acele rezultate.

Interesează numai faptul că porniți odată pe drumul de a obține păsuiri în plecarea trenurilor, amândoi, generalul Ionescu și cu mine am căutat noi expediente pentru a trăgăna pornirea, socotind cu intervenția iernii care va opri deportarea.

Trebuie să evidențiez un fapt. Toate lucrările acestei comisii de triere s-au făcut la lumina zilei, în văzul tuturor funcționarilor ordonați în executare, în văzul publicului care putea să-și exercite controlul când îi plăcea, în văzul celor interesați (autorități publice, instituții de stat și particular, fabrici, industrii, comercianți particulari) și sub controlul organelor de poliție și siguranță, ordonate cu verificarea indezirabililor și mai presus de controlul și ochii delegatului Marelui Stat Major. N-am lucrat cu ușile încuiate, în șoaptă sau alt mod de suspiciune. Ușile comisiei, dar mai ales ale primarului erau deschise oricui.

În definitiv activitatea mea era proiectată pe voința de a opri și nu de a trimite. Guvernatorul putea, dar nu trebuia să țină cont de ea. De câte ori nu m-am războit cu el pentru a fi menținut unul sau altul, pentru care nu numai argumente dar și stăruinți, erau de a fi deportat. Provoc la dezmințire pe acela pe care eu l-aș fi refuzat. Pe câți nu i-am trecut personal pe autorizațiile oficiale și de strictă

interpretare, eliberate și semnate de guvernator. Care membru de familie venea la mine să implore după ce se închiseseră listele salvarea celor dragi lui (părinți, frați, nepoți, socri, veri etc.) și a plecat nesatisfăcut. Mai răcneam eu ce-i drept, căci îmi dădeam seama că nu de la mine putere creez o nouă autorizație, dar la urmă tot treceam pe autorizație numele celor dragi începând cu formula stereotipă „valabil și pentru N.N care trăiește în menaj comun, este întreținut, ajutat, dămlăgit, neputincios” și câte alte considerente și puneam curajos semnătura mea și ștampila primăriei. Această singură operație, din care mai târziu s-a voit a mi se răsuici un juvăț de incriminare pentru abuz de putere, a salvat nu zeci dar sute de suflete, legate indisolubil de ceea ce e mai sfânt în organismul umanității: familia.

Cea mai mare satisfacție, pe care am încercat-o în acea vreme, a fost când odată în timpul lucrărilor, lt. colonelul Petresctz mi-a declarat: „recunosc d-nule Popovici, d-ta ai avut dreptate, nu trebuia evacuarea trebuie atâția menținuți, încât e păcat de cei ce au plecat: „Iar la plecarea domniei sale din Cernăuți, când și-a luat bun rămas de la mine. Plec, dar nu vreau să fi pierdut stima d-tale”.

În acel moment, ai câștigat domnule colonel Petrescu stima mea pe care o ai și astăzi. *Errare humanum est* și recunoașterea greșelii te absolvă.

Diabolicum perseverare. În conștiința acestora, cari până mai ieri m-au înjurat, aș vrea să privesc astăzi, să văd dacă mijeste în ea remușcarea pentru ieftinul românism ce l-au arborat atunci și care a întinat românismul de veacuri clasic în bunătate și ancorat tradițional în umanitate.

Pășind din „trierc” ta „revizuire” și din revizuire în „verificare” am lungit lucrările până ce la 15 noiembrie a

dat Mareșalul ordinul ca evreii care n-au fost încă deportați, să rămână și ei pe loc.

Aceștia au rămas în seama primăriei și au intrat în istoria deportării cu „autorizațiunea Popovici”, autorizație cu dungă, spre deosebire de „autorizația Calotescu”.

Fericiți de a fi eliberați din coșmarul zilnic care ne mistuia sufletele și ne pune mereu în vibrație inima, acest sensibil organ pentru suferință, am încheiat lucrările, le-am „sigilat, numerotat și parafat” și cu tot balastul de cereri, de tablouri oficiale și particulare, le-am înaintat cu proces-verbal guvernământului. Am răsuflat, am premenit încăperile primăriei și am închis capitolul „selecționării”.

Cei plecați cu destinul lor, urcând calvarul unor suferinți și mai diabolice, cei rămași copleșiți, înghițind fără murmur noile împilări.

Pohodul

Populația sortită deportării era mai întâi adunată în grupe de câte 2000, și apoi prin noroi și mocirlă împinsă spre rampele de încărcare din gara principală Aici, înghesuită în vagoane, câte 40-50 de vagoane (vagoanele sub pază militară, iar trenul sub comanda unui ofițer) convoiul se pune în mișcare spre Nistru, spre punctele de concentrare Atachi și Mărculești, de unde peste râu erau trecuți de Charon în împărăția infernului.

Scene sfâșietoare se petreceau pe rampa de îmbarcare și la plecarea trenurilor. Despărțirea de membrii aceleiași familii, plecând copiii și rămânând părinții, sau invers, despărțirea de frați și surori, ba chiar dintre soți, umpleau de vaiet văzduhul și mișcau și inimile cele mai împietrite. Era despărțirea pentru totdeauna, plecarea unora la suferință și moarte, rămânerea celorlalți în sclavie și durere.

Exodul evreilor din Cernăuți, constituie un tragic capitol din istoria omenirii și va înregistra de-a pururi stîrbirea cea mai gravă adusă noțiunii de civilizație și cultură.

În două ipostaze, au trăit evreii această deportare. În frig, ploaie și zăpadă în iarna lui 1941, și în arșiță toridă și sete, în vara lui 1942. Cum tragicul lor destin a apropiat în suferință și peste milenii, ducerea lor în robia babiloniană și în iadul de foame, boală și moarte a Transnistriei sau Ucrainei de peste Bug!

Morții coborâți din trenuri, părăsiți în gări și abandonați serviciilor de caritate locală.

Deposdarea lor la punctele de adunare pe Nistru de tot ce mai aveau asupra lor, ridicarea și distrugerea documentelor pentru ca să li se piardă urma, pornirea lor în bacuri peste Nistru, marșurile pe jos pe vânt, ploaie, zloată și noroi, desculți și nemâncați, sunt pagini de tragedie dantescă și sălbăticie apocaliptică. La un singur transport, din 60 copii sugari a supraviețuit unul singur. Obosiți, poticniți erau abandonați în stare muribundă pe marginea drumurilor, lăsați destinului lor, pradă hoiturile lor, vulturilor și câinilor.

Cei ajunși la destinație în condiții mizerabile de igienă și trai, fără locuințe, fără lemne, fără alimente și îmbrăcăminte, expuși necruțător intemperiilor vremii și vexațiunilor organelor de pază și administrative. Nici o organizare cât de sumară a deportării, în sensul unei încartiruii omeneste.

Părăsirea lor neantului, foametei, iernii, lipsei de igienă, tifosului exantematic și altor epidemii inerente unei cartiruii de dobitoace, siluirea fetelor și femeilor, prostituției pentru o pâine și uzii populațiunii ucrainene, iată scopul „evacuării”.

Mortalitatea lor crescândă de la 50%-70%, ajungând chiar 85% în comuna Berșad (jud. Balta), unde deportații au fost ținuți în loc deschis sub cerul liber ca vitele până la 20 decembrie, nu avea alt scop „uman” decât stingerea lor.

Interzicerea, sub sancțiunea curților marțiale, a trimiterei din țară, de alimente, îmbrăcăminte și medicamente, pedeapsa cu moartea pentru cei ce ar evada și s-ar reîntoarce în țară, ce alt scop a avut decât distrugerea.

Predarea lor peste Bug organizațiilor germane sub pretextul împrumutării mânei de lucru, pentru a fi martirizați, sfârtecați și îngropați de vii în gropi comune, care altă tendință avea decât pulverizarea lor.

Iată cortegiul martirajului celor plecați în pohod spre Transnistria. Și acestea toate în secolul al XX-lea, secolul nebuniei.

De câte ori n-am spus-o brutal guvernatorului și atâtor purtători de făclie a urii, că mai omenos ar fi fost, să-i punem la zid și să-i împușcăm, decât să-i chinuim rece, calculat și fără drojdie în suflet, de remușcare sau teamă de Dumnezeu.

Iată una din înfățișările „războiului sfânt”, al „dezrobirii” și al „cruciadei”.

În numele unei umanități, a unei civilizații, a unei religii prin esență iertătoare, în numele unui Christos păgân, un „făuritor de neam nou” și „dăltuitor de mai bun destin” ne spurcă istoria.

Cu sângele celor martirizați, cu sufletele celor expiați în chip supraomenesc, cu groaza celor scăldați în apele morții, noii preoți ai acestei religii sălbatice au scris pagina de rușine apocaliptică în psaltirea neamului românesc.

* Legea nr. 698/1942 stipula la art. 1: „Evreii de ambe sexe, de la 15 ani în sus trimiși în Transnistria, vor fi pedepsiți cu moartea dacă se vor întoarce în țară în mod fraudulos. (E.R., p. 223-224, doc. 71.)

Procentajul populației evreiești din întreaga Bucovina a fost până la primul război mondial de aproape 10%, însumând ei o cifră de cca. 90 000 locuitori. Acest procent s-a menținut și până în anul 1940, când numărul lor era de peste 120 000 pe provincie, din care procentul cel mai ridicat l-a dat Cernăuți, socotită fiind „minoritatea” evreiască la aproape 70 000 suflete, față de 140 000 ale întregului oraș. Pe ce cale și la ce împrejurări a fost diminuat numărul lor până la iulie 1941 la numai peste 50 000 locuitori pentru Cernăuți, intactă rămânând populația evreiască în Sudul Bucovinei, scapă cenzurii mele.

Fapt cert este că numărul evreilor la revenirea noastră în 1941 a fost pentru Bucovina de Nord de cca. 65-70 000, din cari numai la Cernăuți cifra lor trecea de 50 000.

În jurul acestei cifre pentru „evacuarea” ei s-a dat lupta din octombrie 1941 și până în iulie 1942.

Din lucrările de recensământ din august 1941 ale Ministerului de agricultură sau economie, lucrări efectuate sub conducerea d-nului director general Manuilă, a rezultat un număr de aproape 49 000 suflete în lotul evreilor.

După consumarea lucrărilor de deportare și după exodul celor sortiți plecării, a rezultat un număr de 16 569 persoane exceptate de la deportare la un număr de 5 619 autorizații revizuite pe capi sau membri de familie. La acesta se adaugă numărul celor ce au rămas în Cernăuți cu așa numitele „autorizații Popovici” urcându-se numărul total al evreilor rămași în Cernăuți după recensământul biroului populației în 16 decembrie 1941, la 19 689 suflete, iar după cartela eliberată de primărie în mai 1942, la 19 521.

Evacuat a fost exact un număr de 28 391 evrei. Acesta numai din orașul Cernăuți. Care este cifra celor

ridicați din lagărele nordului provinciei și din orașele de sud, nu aş putea preciza. Cred să fi fost cca. 50-60 000 suflete.

Pentru Cernăuți, adunat numărul celor deportați la numărul celor rămași, se verifică cifra rezultată pentru populația evreiască la recensământul Manuilă din august 1941, de cca. 49 000 suflete.

În rezumat, situațiunea numerică a evreilor rămași la Cernăuți după recensământul din decembrie 1941, a fost de 19 689 suflete. Personal cred că acest număr a fost mai mare, întrecând el ceva peste 20 000, notoriu fiind că mulți evrei s-au sustras, din motive de altfel explicabile și recensământului, și procedurii de triere și cartelei. Nu mai adaug pe acei cari au putut evada pe orice cale din oraș și guvernământ.

Testimony

TO THE READER

Lawyer Traian Popovici served as mayor of Cernauti in 1941-1942.

There, in the heat of war, the primitive instincts of some of our fellow countrymen seemed to prevail over the humanity the Romanians had constantly demonstrated throughout their history.

Primitiveness and humanity clashed against the backdrop of the multcentennial coexistence between Romanians and Jews that principles alien to our nation were then disturbing.

As Traian Popovici recalls in his *Testimony*: "Callousness was a virtue; charity a debasement. Anyone that tried to protest or reason with the crazed ended up a target for contempt by the public and persecution by the powerful.

Still, the Romanian nation has always at the core been innocent of what has been committed in its name.

Such deviations from its traditional humanity, reputed kindness, gentle, warm, heart, are nowhere else to be found throughout its history.

Even the martyred will have to admit that during their long cohabitation with our nation, they had lived in mutual understanding and even brotherhood with us until the moral eclipse of 1940-1944."

Mayor Traian Popovici saved 20,000 Jews in Cernauti. He was not all alone in this struggle for the right

to live. The entire staff of the city hall, the military commander of Cernauti, General Ionescu Negru, stood by him.

Popovici pointed out that he owed his conduct in Cernauti to the education he had received at home, as the descendant of a long lineage of Orthodox Christian priests, and from his high school teachers in Suceava.

By taking part in the publication of Traian Popovici's *Testimony*, the Ministry of Culture and I wished to pay tribute to a MAN whose deeds have become a legend to us and to the coming generations.

Razvan Theodorescu

Member of the Romanian Academy
Minister of Culture and Religious Affairs

Foreword

At the crossroads of history peoples don't always have the right men at their helms. As the events unfold at high speed, they sometimes fall upon the wrong man at the top of the community.

The acts of government engaging the responsibility of an entire nation in their quick flow seldom give either the leaders, authors of these acts, or the agents who are assigned to execute them enough time for meditating on their consequences.

They both get sucked into the maelstrom they themselves have triggered, and all that is left at the helm is just the brutal instinct killing any virtue within man.

To dare govern a people and write its history, you need to rely on a moral groundwork, which only comes through a deep culture, a profound understanding of the heart of that community the head of which you happen to be often not by your own free choice, and finally a full respect for that community's traditions.

The deportation of the Jews to the Trans-Dniester region was undeniably a rash act by Marshal Antonescu, leader of the state, a callous, cruel, savage act that deeply shook the being of the nation and unleashed its vilest instincts—greed and hate. Visiting countless sufferings on the victims, uprooting any human kindness, fairness, and compassion, and turning into brutes the whole hierarchy of

clerks and military that were assigned to execute it, the deportation lowered us in the eyes of all civilized nations and stigmatized us as barbarians.

Apart from the difficulties that have ensued for us on the international level, we will now have to face a good deal of difficulties at home in trying to redress the wrongs that have been committed.

And this is how an entire nation is called to account for the rash acts of its dictatorial regime.

Fettered by terror, threatened with camps and courts martial, crushed in its occasional rebellions, our nation, soiled and grieving in its heart, witnessed the frenzy of hating, looting, and getting rich.

The boors kept climbing up in an astounding rise; the innocent lowered their eyes in shame. Callousness was a virtue; charity a debasement. Anyone that tried to protest or reason with the crazed ended up a target for contempt by the public and persecution by the powerful.

Still, the Romanian nation has always at the core been innocent of what has been committed in its name.

Such deviations from its traditional humanity, reputed kindness, gentle, warm, heart, are nowhere else to be found throughout its history.

Even the martyred will have to admit that during their long cohabitation with our nation, they had lived in mutual understanding and even brotherhood with us until the moral eclipse of 1940-1944.

Now that the deportation of the Jews is a fact and one with unambiguous historical consequences, now that its wounds are still open and smarting, now that we're left with nothing but the sorrow and the shame, let us at least have the courage of tracing back that series of events amounting to the "act of government" that was the

evacuation of the Jews. Let us all contribute to documenting that page of contemporary history, which is our liability, so that it may be seen that an entire nation cannot be held responsible for the insane initiative of a self-styled national leader, and that there were people who dared to confront openly the madness that the Antonescu regime had unleashed.

I think it is imperative that we help document this act, as I'm sure the current leaders, who are supposed to call the culprits to account, don't know themselves the practical details of how the task was carried out, once the "liberator" marshal had decided to send to slavery and death part of the country's residents that had no other guilt than their being by chance born Jews.

During that time of racial persecution when the deportation itself took place, I served as mayor of Cernauti. It was the will of fate that I am not a mere bystander, but rather a factor that sought as much as was within my might to halt the wheel of the Jewish tragedy. I therefore think it is my duty to give this formal testimony with respect to the deportations from Cernauti and Bukovina.

In making this confession before my entire nation, I am not seeking to accuse those who stand accused by their own deeds, nor am I seeking credit for my own attitude for which I was turned into an outcast and suffered many humiliations for three years. This is the confession of a conscience that living amid human tragedy did its best to check the furor, tame the wild, cheer the frightened, comfort the desperate, and instill hope in those sent into banishment.

I know that many readers of this confession will be hurt, but many more others – all the unknown people who saw what I saw, thought what I thought, felt how I felt –

will be comforted. It is not everyone's destiny to challenge the course of things, but they, too, did their share by cheering me, showing that they agreed and sympathized with me, and they approved my struggle.

As far as I'm concerned, the fact that I was strong enough to resist and fight the trend, that I kept my head, challenged the powerful, and remained a man, I don't owe it to myself. I owe it to the long lineage of priests from whom I am descended and who taught me to love my fellow humans. I owe it to all my teachers back in the Suceava high school, who brought me up in the spirit of classic virtues and molded my soul with the warmth of humanity that constantly fashions man and makes him distinct from the beast.

It is up to the future generations to decide whether I was right or wrong to make this confession.

How I Became a Mayor

A new era had begun.

The landmark moment of June 28, 1940, made me settle in Bucharest where my professional and public duties were calling me. I was able to witness here stage by stage the fall of a dictatorship and the rise of a new one.

King Carol II had to bear the consequences of his unfortunate policy of breaking the will of the nation and imposing his personal dictatorship after the then central European fashion; all this resulted in the amputation of our territory and the spiritual collapse of our nation.

I am not afraid to confess that back then, I believed, as many others did, that General Antonescu, surrounded as he was by the aura of a brisk, honest, well-intentioned strongman, would be capable of piloting that wreckage of a country safely to the shore. I didn't even know him by

sight. Yet the capital's rumors began to talk about him and fawning newspapers began to show him donning the green shirt on the Legionary rostrums; then, under the sick influence of those he had chosen to govern with, laws started to flow out despoiling, banning, and oppressing people, and I realized he'd set off on the wrong foot on that road of moral renewal he was claiming to inaugurate.

Through him, the dignity of an entire nation gave in to lack of culture, boorishness, and savagery.

Two episodes impressed me rather painfully: the fact that he allowed the country's highest magistrates, the Supreme Court, to walk in solemn procession behind the hearses carrying the battered bones of former murder convicts*, and that he failed to denounce the murder of Nicolae Iorga and let him be buried almost secretly, instead of bringing him the tribute of the nation not as a politician but as the genius he had been. These two episodes suddenly cast a terrifying light on the freshly self-styled marshal and his conduct gave me a premonition of the disaster that would soon befall us.

I have to credit him with one action – his crushing of the Legionary rebellion. Nevertheless, this, too, stemmed from his instinct of self-preservation and self-defense. Besides, he stopped halfway and later pardoned and forgave the rebels. While I don't deny him the merit of this stand, I would rather give credit for that crackdown to the peasant soldiers who guided by their common sense earned the eternal glory of saving their country from disaster.

Increasingly concerned about the track on which Antonescu was steering the country, I resigned myself to

* The remains of C. Z. Codreanu and other Legionnaires, who had been executed on King Carol II's orders in November 1938, were reburied in a grand ceremony on November 30, 1940.

living as a recluse in the capital that had surrendered to the new regime.

I was pulled out of my seclusion, as the report came out June 22 [1941] that the marshal had marched the army across the Prut and set off on a crusade.

The war had hardly broken out for a few days that they summoned me by phone to the Ministry of the Interior general secretariat and told me they considered sending me to Bukovina as mayor of Cernauti. As I expressed my surprise with being chosen for this assignment, I was told that, based on background information, the minister of the Interior had picked me out of a whole range of nominees.

Later on, they changed their minds out of consideration for the former commissioner in charge of the Bukovina and Bessarabia refugees, whose commission had been disbanded. As a result, Dr. Octavian Lupu, head of the health care board in Cernauti, was appointed mayor, with me as his first deputy. As I tried to turn down the job, I was warned my refusal would be regarded as sabotage. The minister they said was ordering me to leave at once and take over my job. Taking my friends' advice and for the sake of the prestige of Bukovina, I accepted the post of deputy mayor.

This is how I ended up on the staff of a whole corps of officials that embarked on a special train for Cernauti on the evening of July 8 [1941].

The Governorship

As I got in touch on the way with the plethora of general directors, advisers, secretaries, and lawyers from various ministries that were travelling with me, I realized the aberration of a governorship being created, with new

proconsuls whose devious personalities had been formed in their ministry offices back home. They had been pompously named "state advisers" and held the ranks and tasks of ministers. Along with them came their suites of yes men as office chiefs, secretaries, and the like.

I wondered who was to be the governor of Bukovina, who I imagined in those circumstances would act as nothing less than a prime minister or viceroy.

Two candidates – General Voiculescu, the future governor of Bessarabia, and Gheorghe Alexeanu, future governor of Trans-Dniester region – were already on our train. A third one, Colonel Riosanu, the marshal's friend and henchman, was waiting for us in Cernauti. Each had his chances: Alexeanu was a professor at the University of Cernauti and former royal resident in Bukovina; Voiculescu, as a general, was higher in rank than Riosanu, but Riosanu was an intimate of the Leader's.

One cannot put three swords in the same sheath, so, which of them would be the sword that would cut through the darkness of the "sleepy conscience" in Beech Country?

The puzzle would be solved in Cernauti. How the three of them felt about one another or how they looked one another in the eyes, I had no way to know. I wasn't close to any of them. As for me, I took over the tasks my boss, the mayor, who doubled as state adviser for health care, had had the pleasure to assign me to.

For the next two or three days I think, we had two governors, Gen. Voiculescu and Col. Alexeanu, who both took their self-styled roles quite seriously. The late Riosanu had adopted a prouder, more dignified, conduct.

He and the marshal, who was at his headquarters in Tiraspol, talked on the phone and the puzzle was finally solved in Riosanu's favor, who became the marshal's substitute at the head of the governorship of Bukovina.

Alexeanu and his retinue went away discreetly, and Gen. Voiculescu was off, too, though less discreetly, since he took along two trucks loaded with Persian carpets as a keepsake from Cernauti. The governor's identity once decided, everything gradually returned to normal.

Then yet another conflict broke out between the central authorities and the governorship over the latter's legal status. As Bucharest seemed little inclined to turn Cernauti into a nursery of ministers, state undersecretaries and advisers, it recalled part of its high officials, clipping the wings of that conceited bunch and ridding the governorship of that burden of clerks speaking big words while they were only after easy profits. Still, Bucharest would not give up the slightest bit of its authority or rights and would not tolerate the independence of the governorship, nor would the governor take orders from the central government. It was the marshal again that formally solved the conflict and again it was the governorship that had its way. The marshal chose to experiment an administrative reform – that would never be implemented – by assuming leadership of the province and exercising it by proxy of the governor.

The clash between the different governing conceptions reflected on the administration of Bukovina, which originally included only the northern section of the province, then extended to include the southern counties of Hotin and Dorohoi.

It was amid these tensions between local and central authorities that I was appointed mayor. In late July, for reasons that were unknown to me, Governor Riosanu removed Dr. Lupu as mayor and let him run only the health care board, replacing him with Gendarmes Colonel Braescu.

Lupu's rather unseemly discharge – the doctor was away, I think, to Timisoara when he was dismissed – and Col. Braescu's appointment, both without consulting with the ministry of the Interior, sharpened the conflict between ministry and governor.

In the meantime I was running the city hall as deputy mayor, leaving Dr. Lupu, wherever in the country he was, and Col. Braescu to sort out their appointment problem between themselves.

On August 1, the governor suddenly called me and anxious probably to close the book on his appointment of Braescu, who'd held the office only for two days, named me instead as an emergency alternative.

To appease his conflict with the ministry and keep his authority unharmed, Riosanu sent a telegram to the marshal at his HQ asking him to confirm my position, which he did within the next few days, thus ratifying Riosanu's choice and justifying my appointment by will of the supreme authority. The dispute over the mayor of Cernauti was thus closed once and for all.

As of August 1, my own torments began, as I had to cope with a responsibility I hadn't sought and which had been invested in me in a most incidental way.

Thus a heroic hour, as they are depicted in ancient tragedies, suddenly propelled me to the forefront of public life, governing my actions and taking control of my conscience, while Cernauti was turning into a laboratory of racial ideology.

A Prelude to the Deportation

The fact of setting up the governorship was in itself pure nonsense against the backdrop of national reunification, for it indicated a provisional status, but the creation of a

military office as part of the governorship was an even stranger initiative.

Creating a special governorship for just two provinces could at best be considered the first step toward decentralization under some future administrative reform, though it hardly fit into the extant system that applied anywhere else around the kingdom.

As for the military office, I never saw its purpose under an entirely civilian governorship. Let alone the fact that we already had a military command in place, headed by the highest military authority at hand, a general who was in charge of the division. In the commander's absence, as he accompanied his unit to the front, an acting command of northern Bukovina had been created, topped by another general who ran the sedentary sections of the units that had returned to garrison. Besides, the administrative power could always rely on the regional gendarmes inspectorate.

In my opinion, the military office was set up only to justify the presence at the governor's side of Stelian Marinescu, then an army major and a former office chief to ex-Interior Minister General Petrovicescu.

In brief, the military office was immediately created taking full control of the governorship. Heavy-handed measures such as ordinances, decrees, restrictions, and especially every issue regarding the treatment of the Jews, were its exclusive turf.

Every measure against the Jews was hatched and cooked up at the military office. Whether the initiatives, notions, and suggestions sprang from the brains of the authoritarian governor, or were inspired by the director of the office, I have no idea. It was the latter, however, that was responsible for their enforcement, and the enthusiasm and excessive zeal were all his.

The municipality had nothing to do with the military office. The mayor was never asked or consulted about any issue, whether Jewish or not.

All these restrictions were as surprising for the mayor as they were for those concerned.

The sole relation between the municipal authorities and military office was that the former were informed "by order" about the latest gubernatorial measures and took part in ensuring that they were enforced, then swallowed frequent warnings about being too tolerant and lenient and undermining deliberately or not the cleansing of the city of unwanted elements. These warnings became increasingly aggressive and offensive, culminating in "confidential" accusations that the municipal authorities were siding with the "kikes."

But better let the facts speak for themselves.

During Al Riosanu's term as governor, several anti-Jewish measures were adopted: The Jews were ordered to wear the yellow "David's star," a measure imported from Bacau where the local prefect was so eager to distinguish himself from the Jews that he had it firmly enforced. Then the Jews were prohibited to involve in any sort of trade, barred from traveling anywhere in the country, and forced to hand in foreign exchange. The punishment for any violation was the camp.

I don't know whether these measures that turned the Jews into outcasts were an invention of the governor, or were imposed by higher-ups*. Anyway, the measures in themselves encouraged every bum to slur and even

* The measure that the Jews in Moldavia, Bessarabia, and Bukovina should wear distinctive marks was approved by the presidency of the Council of Ministers on August 5, 1941, then communicated to the 3rd and 4th armies by Order of the Great Headquarters no. 3303 of August 7, 1941 (Romanian Intelligence Service Archives, file 40 010, vol. 114, folio 202).

physically assault the Jews. They proclaimed the right of the stronger to hurt the weaker.

I had no way to protest at the time, as the dignity of mayor was still vested in Dr. Octavian Lupu-Strejac, a far better Romanian than I was.

So I couldn't take any stand until after my installation at the City Hall as "General Mayor," as the military office used to call me derisively.

A few days after I had taken over as mayor, I had the opportunity of broaching Jewish issues during a working audience with Riosanu. The governor asked me to have a neighborhood delimited so that it might be turned into a ghetto. I frankly told him my view about it and emphasized the absurdity of such medieval measure, particularly as applied to the high-cultured Jews of Cernauti. Besides, I argued that technically too I could not possibly accept that a section of the city should be fenced with barbed wire and boards. Cernauti, which looked so much like a western city, would not tolerate such profanation of its beautiful appearance.

Riosanu replied, "You are entirely right, I admit, but what can I do since I am under constant pressure from the presidency and I get countless phone calls every day asking me if the ghetto's ready?" A man of broad-minded European views, as he was, he finally agreed with me. To lull the presidency's vigilance and cool down the Romanianization drive of those who hated the "yid stench" of Cernauti, we devised an expedient: studying ghettos. A commission chaired by me or another municipal official was to travel to Germany to study how ghettos were organized in Lublin, Krakow, and Frankfurt am Main*.

* Traian Popovici told about his intention of "studying" the experience of these ghettos in an interview appearing in the daily *Bucovina* on August 27, 1941.

Since I was hardly in the mood of visiting the German ghettos and the governor's health was worsening, the problem of the Cernauti ghetto remained in limbo. In fact, except for a short period from October 11 to November 15 when a ghetto was used as part of the deportation procedure, no other ghetto was organized in Cernauti either during my term or afterward.

I also complained about the marks worn by the Jews stirring up trouble and threatening public security, as they incited the scum that had infested Cernauti to challenge the authorities that were responsible for the inhabitants' security in town. I clearly warned against the moral laxity and anarchy that was conquering the streets, especially the rabble that were easily roused. All I got was a promise that he would lift the measure later on, once the Jews' arrogance had been broken down.

During Riosanu's term, the punishment by camp internment was hardly ever used. The situation took a radical turn after his death following unsuccessful surgery on August 30, 1941. How the Jews would have been treated if he had survived is a tough question. Kind-hearted as he was, I think his decisions would have been more humane. I think that was a shameless attempt at smearing his memory when they accused him of handing permits to a few local Jews to help them flee the hell that was about to start.

With Riosanu on his dying bed and the general secretary fully engrossed in matters of administration, the director of the military office was left sole in charge. To avoid that, General Corneliu Calotescu was dispatched to Cernauti as a substitute governor. A former general secretary with the War Ministry, he had worked with the marshal and was a native of Pitesti like the marshal himself and the vice president of the Council of Ministers.

General Calotescu provided every guarantee that everything will be just fine in Bukovina.

I hadn't learned about his arrival in Cernauti and I didn't request an audience with him as would have been appropriate. No one had told me he was there. I'm going into such detail, because the military office that had never liked me was already scheming to pit me against the would-be governor. They only called me two or three days later when the whole staff and the other authorities were to be introduced to him. As I was busy with a group of foreign dignitaries visiting the city hall and the metropolitan see, I missed that ceremony too.

I won't deny he made an impression on me when I finally got to meet him. He was very nice to me, listened to everything I had to say, and agreed with me on every point. I left his office with the conviction the general was meaning well and we would work together on the best of terms. As I was leaving, he told me, and I quote, "Mr. Popovici, may our collaboration be based on honesty and mutual trust. May we not be ashamed to look each other in the eyes over our actions."

As I'm fluent in German, the general always invited me to attend his talks and meetings with various Reich officials stopping over in Cernauti and I often served as a translator on such occasions. It was in this climate that my relations with General Calotescu began.

The first clouds didn't take long to show up. I had given an interview to a fellow of mine, the director of *Bucovina* daily, about the "facts and needs of the city." Hot-tempered as usual, I had described the problems I was facing. I also confessed the anomalies I was myself creating by allocating residences in trying to resolve the thousands of applications I was flooded with and that were

paralyzing all my other duties. I admit it was rather odd for a mayor, no matter how sincere, to criticize his own activity. Such self-censuring was not without its purpose, since Cernauti had been invaded by a swarm of doubtful characters hoping to strike it rich in the city that was to be turned 100 percent Romanian. Every newcomer was raising claims for a central residence, lush furniture, and all. It is worth noting that the refugees had not returned. Preventing them from coming back was perhaps part of a policy of radically changing Bukovina's "regional" appearance.

That interview, though not related to the gubernatorial activity, upset some people, perhaps not so much the governor himself as the military office that were spying my every step. I personally offered an explanation to the general, calling his attention to the difficulties these newcomers were causing by their brash demands and their brazen way of teaching us how to be good Romanians. I reserve the pain of devoting a special chapter to those would-be settlers who had turned Bukovina into a place very hard to govern.

But let's get back to the point.

After Riosanu's death and Gen. Calotescu's appointment to succeed him as governor of Bukovina, the military office made the Jewish question its top priority.

Restrictions against the Jews were issued virtually every day.

They were barred from practicing their trade—Jewish physicians could only treat their coreligionists, the Jewish youths were banned from public schools, and religious services were forbidden even on their greatest holidays. Public institutions such as the banks and post offices were prohibited from making any payments to the

Jews, whether relatives sent them money or customers were paying what they owed them. The Jews were ordered to hand in foreign exchange or face death penalty. Cars, radio sets, and various other goods were also to be handed in. All of them, even the intellectuals, had to carry out forced chores on the streets and public squares, in various public institutions, barracks, and so on, without receiving any pay.

Jewish specialists were commandeered to work for state or private companies for a minimum pay of which they had to give up 30 percent to the Romanianization Department. Jews had no right to ration tickets and had to pay double price for bread. They were barred access to open-air markets for their shopping, and were forbidden to go out except for three hours a day, from 10 a.m. to 1 p.m. And there were many more such humiliations that I can't remember right now.

Camp internment rather than a repressive punishment for specific violations had been turned into a draconian system. Both the camp and court martial were bustling with activity. The Jews were overcome with terror and the persecution rash appalled decent Romanians. Once the governorship had set the pattern, other authorities followed suit in every public institution.

The gamut of oppressions was sadistically extended down to the vilest measure, degrading not just for a nation but for all humanity: Jewish patients were kicked out of hospitals and sanitariums. To cap it all, Jewish lunatics, even the violent ones, were expelled from the madhouse and moved to a ghastly place where they were kept in filth and poverty beyond description. Not even the great Dante would have been able to depict the beastly state to which they were reduced. But worse still was the madness that

had conquered the brains of the decision-makers, twisting their mentalities and making them abet the terrible disgrace some senseless people had cast on the history of our nation.

It is a strange thing how the Jews put up with all this endless badgering and tormenting and chasing. Not one sign of resistance or revolt, not one attempted sabotage, not one murmur. Reconciled with their age-long fate, in a mystical surrender to tragedy, they bore their destiny like shadows tracked down by Furies. What recesses of human beings can carry such amount of suffering will always be a puzzle.

There was but one oasis in Cernauti where Jewish citizens could tell their grief, where they still had the right to file petitions, where their right to eat and live was recognized, where their pensions were regularly paid and a minimum aid was distributed, where they were not abused, and their suffering was treated with respect—the city hall. Its gates like those of ancient temples were open to anyone fleeing from persecution, seeking a place to rest their martyred souls, looking for comfort and encouragement. The mayor was to pay the price for straying from the common savagery.

The daily *Bucovina*, which the chief of propaganda had meanwhile grabbed and turned into a mouthpiece of the governorship, never failed to include some mocking remarks against me. The city's Jews were called in contempt 'Traian's people'.*

My attitude did not only stem from my ethical principles. I was aware that I should not let myself be carried away by that turmoil of passions, that I had to resist

* A play on the mayor's first name and that of Trajan, the Roman emperor whom the Romanians claim as ancestor.

and be the moral pillar that one day would perhaps earn the pardon of some of my fellow nationals and would certainly prove the innocence of the majority.

It is not for my own humane conduct that I seek credit, but rather for the entire city hall personnel that shared my feelings and acted like caring souls and never, while serving under me, disgraced themselves by any vile acts.

It should be remembered as an unparalleled fact that, during my term as mayor, the city hall financial division never evicted any Jews for failing to pay their rent, and went on paying pensions to its Jewish employees despite gubernatorial orders. It's not my fault that all this changed as I left office.

Unsurprisingly, my attitude was hardly meant to strengthen my relation with the governor who dissociated himself more and more from me, but lacked the courage of putting an end to this embarrassment. Noticing his reservations as I complained about the military office and urged him to step in and temper their zeal, I offered more than once my resignation to spare him any further trouble. But the general shunned making a final decision and once even exclaimed, "Cut off this resignation business, will you! I know you're working hard. I even fear you will be overwhelmed and you will want to leave, for I don't even have a man that could replace you." Indeed, how often did I not vow to leave, but I was always held back by those wretched people whose only hope I was, and by my fellow Bukovinans whose only real representative I was in public life. I was not without sin perhaps, but I was there.

Amid this mute hostility between the gubernatorial palace and the city hall, danger was increasingly looming over the Jews of Cernauti. Though no one would ever

speak or make the slightest hint about it in my presence, alarming rumors kept leaking from the military office backstage. It was interesting to see how the Jews, who knew best what was going on and had the most to worry about, were begging of me to save them. In their distress, they pinned their hopes on my civic courage and still believed in some miraculous salvation. I think their instinct warned them of the danger.

One day in September—it was the 29th I think—they called me to the governor's office to attend a meeting concerning the ghetto. Several secret police officials were attending, including an envoy of the central secret police service, a certain Stanescu, an appellate court counselor, who donned a lieutenant's uniform and who was later to become the deputy director of the service.

The governor asked me to make a specific proposal of how the municipality intended to resolve the ghetto problem. I spoke at length about the specific nature of the Bukovinian Jews, their culture, their contribution to building the city under the Austrian rule, their role in the development of industry and trade and crafts, in medical sciences, fine arts, law, and other intellectual professions. I emphasized their contributions under Romanian rule and their will to seek assimilation; I reviewed their political tendencies, stressing their typical collaboration with the governing parties. In short, I assessed their value in light of their merits and defects.

In conclusion, I opposed the ghetto. However, knowing I was in the minority and fearing the worst, I did make some concessions. The governor asked me to put forward a project of a ghetto that I would find acceptable as mayor. Since I was informed the German legation counselors were also pressing for the rapid creation of a

ghetto and since at a previous meeting I had already seen the system the governorship had in mind and had already made improvements and prepared an alternative, I submitted this project of mine to the governor that very evening. He was supposed to take it along with several others to Bucharest and submit all these alternative projects to the marshal. I was confident mine would be accepted, especially as I had learnt from a minister Pflaumer* that the marshal favored a softer ghetto system for the city of Cernauti. I expected that, once the problem of the ghetto that obsessed the officials and was demanded by the public was out of the way, the anti-Jewish measures would come to an end. The notion of a mass deportation of the Jews had never even crossed my mind.

The next ten days were quiet. It was the calm before the storm.

The Deportation

What the officials called the 'evacuation' of the Jews I call it deportation. Let's put this straight. Evacuation, from 'vacuum', means the partial or mass removal of the inhabitants from a place or area of danger from military operations, fires, floods, epidemics, or other similar disasters. Evacuating people means taking them to a safe place, protecting them from the fury of an enemy or of the elements; it means keeping them from destruction and preserving their vitality to the greater possible extent. It is an action that may be prompted by the mere selfish interests of a community, or by moral and ethical interests; sometimes it may even be prompted by political interests.

* German counselor, seconded by the government of the Third Reich to Romania in the spring of 1941; he was a specialist in evacuating and settling people..

Evacuation generally refers to all or part of the inhabitants of a place, regardless of their blood, religion, or ideology. It only takes place within the territory of a state. If it has to take place on a foreign territory, it seeks a temporary right of refuge, for evacuation is provisional by nature.

Evacuation never stems from hate but rather on the contrary from love of one's fellow humans.

The evacuation of the Jews from Bukovina and other areas of the country did not originate in any of the reasons listed above. On the contrary, it was prompted by hate and aimed at moving people from the national territory to enemy territory for the sole purpose of getting rid of them in a supposedly humane way; in fact, in light of how it was conducted, its real purpose was destroying them.

So this evacuation had all the typical characteristics of a deportation. Deporting means forcibly carrying a category of inhabitants away from their community, rejecting them for good, throwing them overboard like useless ballast, punishing them. This kind of evacuation I therefore call it deportation.

On October 9, 1941, the report spread in Cernauti that the Jews previously rounded up from northern Bukovina and interned in the camps of Storozhinets, Vizhnitsa, Vascauti, and Luzheni, had been embarked on convoys heading for the Dniester. The next day, October 10, the news came out similar operations were taking place in southern Bukovina in places such as Campulung, Humor, Radauti, and Suceava.

No details were available. Rumors had it they had been apprehended from their homes and marched to gathering places to be embarked on trains that waited with their engines running. They said the operation had been ordered from Bucharest and county prefects had been

charged with executing it. The wails of grief that reached in various ways up to the city of Cernauti were curdling every decent person's blood. Intercessions by the county notables were not appreciated. It was the gubernatorial authorities alone that could spare someone following a public outcry, but they only did so with great difficulty and in quite rare cases. Prominent people that had earned credit in the county, people with purposeful lives, were rounded up. Whereas arrests had been performed en masse, salvation was individual and sporadic and only by personal intercession of the prefect. Efforts by local leaders were entirely neglected.

On that October 10, I was summoned to the governor's office. General Calotescu instructed me to see that the bakeries baked more bread than usual to supply the Jewish population that was going into the ghetto, and hand them out four loaves per head as they embarked on the trains.

It is in the governor's office that I found out the deportation of the Jews from Cernauti had been decided. At the same time, I learned about the other measures concerning their internment in the ghetto—the goods they left behind at home were to be collected and handed over to the state for safekeeping; the valuables they had on them were to be seized; their local currency exchanged for rubles; finally, they were to be embarked on trains 50 cars each and carried under military guard to the border points of Atachi and Marculesti on the bank of the Dniester wherefrom they would be distributed to different counties in Trans-Dniester region.

I was petrified and could barely utter a few words, "How could you come to this, Mr. Governor?" "What could I do?" he said. "It is the Marshal's order and here are

the envoys of the General Staff." Attending our talk were General Topor, great pretor of the Army, and a Lieut. Col. Petrescu from the General Staff.

We were four in all, except for Major Marinescu, who kept coming in and going out with papers to be signed.

I still have a vivid memory of that scene because it was a quite dramatic one and because I had lost control of myself and voiced my indignation in violent words, which I admit were rather uncommon, as addressed by a mayor to his governor, the marshal's substitute.

I first warned him about the historic responsibility he was taking upon him; about the international consequences we will have to bear; about the difficulties we will face at the final peace conference where the civilized nations will call Romania to account. I used every argument I could imagine to persuade him he was about to take a very serious step. I spoke about mankind and humaneness, the traditional kindheartedness of the Romanians, savagery, cruelty, murder, and disgrace. I cited the virtues of our ancestors and condemned sadistic racism. I mentioned the disgrace of Spain that had never managed to clear its history from the stain of Torquemada's anti-Jewish persecution of 1492. I said, and I quote, "Mr. Governor, the French revolution that gave mankind the gift of justice and freedom took a toll of 11,800, while with the winter coming soon, you are sending 50,000 to their deaths." Pointing to Gen. Topor and Col. Petrescu, I said, "In a few days from now, these gentlemen will be sitting at Dragomir Niculescu's, rubbing their hands about their great exploit in Bukovina, but you will still be here, the governor of a province that has been entrusted to your custody and care. Do you really want to go down in history

along someone like Robespierre? I for one do not want history to soil my name. Think about it. There's still time. Get in touch with the Marshal and entreat him, in your capacity as governor, to at least put this off until next spring." I was talking and shivering with emotion as though I was inspired. The governor sat stiff at his desk; the two others were standing, leaning against the stove. There was a moment silence, then the governor said, "It is exactly what I was telling these gentlemen. I share your fears, Mr. Popovici, but these gentlemen have been sent here to see how this is carried out. Let me think about it." Then Lieut. Col. Petrescu suddenly said, "Who's going to write history, Mr. Mayor, the yids? I'm coming here to weed your garden and you won't let me do it?" "I weed my garden myself, colonel. As for history, it's not just the yids that will be writing it, for they don't own the world. Historians of all peoples will. We, too, will write it even sooner than you think. I fear you'll get to read yourself that history to which you want to make your contribution." I didn't suspect at the time that I would have to give up anonymity and contribute myself to writing the history of that tragedy.

At that tense moment, General Vasile Ionescu burst into the office, a grim, sad, brokenhearted look on his face. He greeted everyone, then said straight to the governor, "Don't do it, General! It stinks what we're about to do. It's a shame, a real shame. I wish I hadn't come to Bukovina to witness this much savagery." The governor vacillated and said he'd need more time to think about it.

I left the governor's office together with General Ionescu. As we were climbing down the stairs, he said, "I absolutely turned them down. I asked for written orders, but they wouldn't give me any. Go figure, they have no

written orders! They say such operations are only carried out on verbal orders, so that there be no proof. Listen, Traian, let's try to dissuade Calotescu from doing this crap. It's a disgrace. Actually, I think we have shaken his conscience a bit. I'll talk to him again this afternoon."

Torn in my heart between the fears he would not succeed and hopes he might still talk the governor out of it, I went to the city hall.

In my office, the leaders of the Jews in Cernauti were anxiously waiting for a word of redemption. The city was in a flurry. Two battalions of gendarmes had arrived from Bucharest and the ominous news had spread like wildfire.

I had no assurances to give them. Silently, I contemplated their anguish: their instinct had told them all there was to tell. Their leave-taking was poignant. They thanked me for everything I'd done for them and vowed that, wherever their suffering would take them, they would remember me as the only man that had sympathized with their sorrow, and that their memory of Cernauti would always be associated with my name. They left in tears like they were going to a funeral.

At the city hall, a deadly silence reigned over the offices. The staff had guessed from my appearance what was going on. Their consciences were all distressed. Not one of them approved the deportation. Bless them for this and for the solidarity they showed me!

I must confess I could no longer focus on my work that day. I was exhausted, beaten in my heart and body. To avoid seeing all this tragedy and taking any part in it, I decided to step down. I informed those who were closest to me and they were all against it on account this would only run grist to the mill of those who wanted me out of

their way. Besides, it would prove the champions of Romanianism were right to call me 'Judaized'. Moreover, it would be coward of me to leave the Jews at their time of grief. And there were also the rest of the inhabitants whom I have to protect from hassling and further moral downfalls. I don't know to this day whether I was right to take their advice and stay on.

The Road of Suffering

On the morning of October 11, a cold, wet day, as gloomy as the hearts of many wretched people, I looked out the bedroom window attracted by the first flakes of an early snow and I couldn't believe my eyes. Out there a great convoy were going into exile: old men leaning on children, women with babies in their arms, cripples dragging their mangled bodies, all bags in hand; the healthy ones pushing barrows or carts or carrying on their backs coffers hastily packed and tied, blankets, bed sheets, clothes, odds and ends; all of them heading for the city's vale of tears, the ghetto.

I realized the wheel of their misfortune had been set in motion. I got dressed in haste and hurried to the city hall. On the way, women weeping, babies moaning, old people murmuring, and tears, more tears, flowing, drying on grieving cheeks, trickling down graying chins.

"The yids had been driven out of their lairs," as they said, and chased like beasts into the pens of their captivity.

The city hall was in a bustle. Popp, the deputy mayor, a heart of gold, was working busily. He was compiling lists of staff, who on the governor's orders were to assist the Romanianization Board in inventorying the "abandoned" goods the Jews had left behind and sealing their residences. The Board was to divide them into teams

and, with police assistance, assign them to the various neighborhoods.

It dawned on me the entire procedure had been carefully planned and its implementation well arranged beforehand.

I dashed to the military command where General Ionescu, strained by a sleepless night and deeply moved, gave me an account of the developments and showed me the orders he had received. At 10 p.m. the governor had sent for him. At the office, he was handed the evacuation order, a timetable of rounding up the Jews into the ghetto, the notification that was to be communicated to the Jews, the ghetto regulations, and the governor's ordinance no. 38.

Ionescu told me how he'd carried out his tasks that far and mentioned that the Jews were doing what they were asked to do on time and in a most dignified way.

I leafed through the papers and from the ghetto regulation I learned the municipality would be in charge of the bakeries and markets, so I hurried back to the city hall to make sure the supply of bread, food, and especially milk for the children would be running smoothly. This was for then the role I was assigned by Providence, via the military office.

Anyone who was familiar with the topography of Cernauti would have grasped from the limits provided in the "notification" what a small area had been reserved for the ghetto. The neighborhood, to which the Jewish population was "invited" to move by 6 p.m., or face death penalty, could not have sheltered more than 10,000 people pressed together like in a bazaar. It had to house 50,000, not to mention the Christian population living there. I coined the term 'pen' for this place.

The accommodation capacity was minimal. Even by huddling up to 30 people or more in what rooms were available, the great majority had to take shelter in corridors, lofts, cellars, barns, or any other shed that could protect them from the rain and snow. There were no hygienic conditions to speak about. Drinking water was scant and doubtful; the number of the wells was insufficient. Actually, the whole city had a water problem, as two out of three waterworks had been destroyed. Almost immediately, a combined stench of rank sweat, urine, feces, and mildew extended over the neighborhood, making it distinct from the rest of the town. It was exactly the same concentrated smell as that emerging from a pen of sheep on a green pasture. It was a miracle that epidemics posing a threat to the entire city did not break out.

I was surprised to see how in no time at all the ghetto had been tightly fenced with barbed wire, equipped with wooden gates at its main entrances, and surrounded by military guards.

I don't know if the official and unofficial fleecing of the banished was an intended purpose of the operation, but it was most certainly its effect. Central Bank counters were immediately set up to ensure the mandatory exchange of the Romanian currency for rubles and take custody of the securities, jewels and other valuables seized from the Jews.

It's strange how a prominent institution such as Romania's main bank should have debased itself to plundering a community that had made a major contribution to the financial prestige of the country.

This cold, dour, brutal fleecing at least had the appearance of a legal formality.

But what about the other, under-the-counter one, widespread and tacitly accepted throughout the deportation

system, in which distinguished, honorable personalities of Cernauti made no bones to participate, crowning the shameful of the entire operation? Although the 3rd and 4th paragraphs of the ghetto regulation clearly barred anyone from entering the place except with a special pass from the governor, no one even dreamed to observe this rule. As of the next day, cohorts of gentile residents began to converge on the ghetto – women of the most various social standings, intellectual con men, well known in Cernauti, “nice” persons of all conditions and professions, sharks that could smell the bleeding hearts of those poor people.

Pretending to be on close terms with the governor or the military commander or the mayor, they started the big-scale loot, taking away whatever valuable things their victims still possessed – gold, jewels, gems, carpets, furs, cloth, rare foodstuffs (tea, coffee, chocolate, cocoa) – purporting they had to bribe or “reward” those that would secure, or intercede for, an “evacuation exemption.” Influence peddling was in full swing. There was another sort of sharks as well – the charitable friends that offered to keep custody of all your goods, make sure they were not seized or stolen, store them safely until your return or entrust them to your relatives or friends.

People no one had seen before in Cernauti kept flowing in from all over the country to take advantage of that human tragedy.

The deportation in itself, including its preparatory procedure, was a horrible thing, but this cashing in on despair capped it all. It was the vilest degradation of human morals. That greed could lower human beings so deep into the mire seemed incredible.

And all this was solely due to the selection system the governorship preferred to use instead of the elimination

one I had proposed in my own ghetto project submitted on September 29.

As if deporting people was not bad enough, it had to be accompanied by such despicable abuse!

Sorting Out White Slaves

On the next morning, Sunday, October 12, I was invited to a meeting of all public authorities in the governor's office. We were 18, including the general directors of the various departments, the first president of the Appellate Court, the general prosecutor, the head of secret police, the county prefect, the military office director, and myself.

General Calotescu officially informed us about the measure of rounding up the Jews, which was a fact already, and the decision that had been taken to deport them en masse.

The governor invited us to tell our opinions and suggest what we thought we would have to do to carry out this task. The president and prosecutor of the Court were the first to pull out from the talks on account they had no ministerial authorization to attend meetings of that nature. The magistrates they said had no business meddling in such gubernatorial and administrative matters.

It seems the right time to underscore a fact that does credit to our body of magistrates: they never interfered, directly or indirectly, in any matters related to the Jews. They kept away from all the passions ignited by these measures, and in court treated the Jews as they did anyone else and as they did before all this, without discrimination. Our justice did not persecute the Jews; much to the contrary, it showed great leniency in the enforcement of the racial laws.

It matters little which of the participants approved or disapproved the deportation decision. Suffice it to say that, scant of civic courage, no one of them was bold enough to protest against that act of major historic consequences for our nation.

I challenge every one of them – and they are all alive – to deny that I was the only one who, when my turn came, stood up and spoke at length about the Jewish question in our time and in that climate of racial hate, in which I said we, Romanians, were a nation too small to engage. I stressed the merits of the Jews, their worthy contributions to the economic development of the country, their achievements in every area of work and culture and, in my capacity as mayor of the city, I protested against this act.

I requested mercy for those who had joined the Church through baptism, or else I said we would be undermining this foundation of Christianity that is its missionary vocation. I asked that those who had devoted their lives to profound culture and fine arts be spared. I asked for the reward of the pensioners, officers, invalids, who had earned the gratitude of our nation. I asked that foremen in every branch of industry should be allowed to stay. I asked, for the sake of humanity, that doctors be exempted. I argued for keeping back the engineers and architects that would be needed for the work of reconstruction. I pleaded for exempting magistrates and lawyers, showing we owed that much to intellect and civilization.

Again it doesn't matter who challenged me and on what grounds.

The fact is, the governor partly endorsed my views and publicly authorized me to make a list of those who, according to my arguments, were entitled to the gratitude

of our nation. I was asked not to exceed a maximum 100 to 120.

As I was leaving, I clearly felt my fellow officials had tacitly joined the chorus of those who branded me 'Judaized'. While my attitude had earned me the contempt of those gentlemen, who didn't deem it worthy of a good Romanian, it had also helped me save even an infinitesimal number of lives and that satisfaction warmed my heart as I left the gubernatorial palace.

In compiling the list, I consulted with several well-meaning Romanians, whose lifetime's record was a guarantee of their unbiased judgment. It is fair to say that the governor approved my list as I submitted it, without crossing or adding anyone or raising any objection.

Meanwhile, the days went by while preparations continued to be made for the departure of the Jews.

My close friends know that I didn't waste that time either. By means and with the aid of persons that I can't yet disclose, I tried to influence the marshal whom I hadn't met yet and who was then so far away from Cernauti. And I succeeded in my efforts, as Wednesday afternoon, October 15, Marshal Antonescu talked with the governor on the phone and agreed to mitigate the deportation measure. Consequently, he ordered that up to 20,000 Jews should be exempted, comprising the categories I had already mentioned at the Sunday meeting and for whom I had interceded through persons of great clout.

That's how about 20,000 Jews were allowed to remain in Cernauti. Neither the street rabble nor the self-styled arbiters of Romanianism were pleased, but who cared?

The measure buoyed me up, as my earlier stands had thus received the highest seal of approval in the state.

Anyone would admit this was the beginning of a great moral victory.

So, on the afternoon of October 15, I was sitting with General Ionescu and General Consul Schellhorn in the governor's waiting room, when Major Marinescu came out of the governor's office and exclaimed, "I'm glad you're all here, as the Governor has asked about you." We went into the office and General Calotescu informed us, and I quote, "Gentlemen, I have just talked to the Marshal, who agreed that up to 20,000 Jews should stay behind in Cernauti. I can't select them myself, as I don't know the elements and needs. I therefore authorize you, General, you, Mr. Consul General, and you, Mr. Mayor, to do the sorting. You know the people, one of you as a native and mayor, the other, as a former prefect who has lived many years in Cernauti. And Mr. Consul here knows the economic interests of the Reich in our province. Please, urgently make the tables of those that are to stay and get in touch with Mr. Pavelescu at the Romanianization Board, so that industrial production shall not be stalled. I'm giving you four days and I'll suspend departures in the meantime. (Indeed, some three trains had already left starting the night of October 13.) You will have discretionary powers. I reserve the right to set the percentage and personally sign the authorizations, no matter how many they will be."

Consul Schellhorn dropped out immediately, as he himself would not accept this honor and told the governor that, as a foreign official, he could not possibly get involved in matters strictly concerning the Romanian state. This left just the two of us – General Ionescu and I.

On this, the meeting ended and a new stage in the deportation operation began: the selection or, as they officially called it, the sorting.

As we were taking our leave, both of us glad about the way that things were turning out, we had no idea what an enormous task lay ahead of us and what a major responsibility had been laid on our shoulders. General Ionescu and I complemented each other very well and made a great team together. I must say that, for all the time we worked on this, our cooperation was never once troubled by the slightest argument. In fact, he did most of the work, as I was often busy with my mayoral duties. We held our first meeting at the city hall and laid down the guidelines of our activity.

Later on, as we had no official census tables classifying the residents in terms of trades and professions, blue collars and white collars, and so on, we readily agreed that the Jews had better compile those tables themselves, for they knew one another better and had their own guild leaders and their own presidents of associations and organizations. To this end, we decided to summon the Jewish Community leaders to the city hall and ask them to do this job as quickly as they could. To make sure the selection was carried out as justly, fairly, and objectively as possible, we thought it would be right to invite some leading local personalities to share our responsibility, in order to improve the quality of our work and avert any natural suspicions.

The way they thought it fit to help us – some of them refusing to believe the marshal had ordered to keep some of the Jews in view of higher reasons related to the needs of local industry and future recovery; others regarding us as authors of the deportation measure; and everyone blaming the marshal for being either too soft or too harsh – merely added to our personal discomfort. Two days later we had to do without that kind of collaboration that only made our task more difficult than it already was.

The military command provided a force of 48 officers, noncoms, and draftees for carrying out the office work, such as writing the tables, checking their numbers, and sorting them out; keeping records; filling out forms; issuing authorizations, having them signed by the governor, and delivering them to the security service of the ghetto, and many more such details. Apart from being very useful, they helped to establish the nature of the operation as the execution of a military decision.

The city hall by my decision made its big hall and adjacent offices available for the process. In fact, this should have been taken place at the military command, but I preferred to have it all there so I could keep an eye on everything and intervene whenever necessary.

The deputy mayor, the general secretary, my office chief, a secretary were, apart from me, the only civilians involved in the operation, and only to the extent that the Jews exerted their right to file petitions calling for the mayor's direct understanding, intervention, and support.

I wasn't sorry then, and even less so now, for acting on that inspiration although it made my work a hundred times more difficult. I must admit I have not always been well inspired in my life, but this particular inspiration, though it put me to so many troubles, I don't regret it, because it helped me skid the wheel of misfortune for a martyred population.

But let me recall another of my 'inspirations' that came close to breaking my neck, giving rise to a lot of comments, and making the subject of many reports against me, some carefully preserved in the military office safe, others posted directly to the presidency – my visit to the ghetto, my one official visit for as long as the ghetto existed.

On the evening of that very day, October 15, once General Ionescu and I had set our schedule for the next day, I took a ride to the Jewish hospital, which was located on a border of the ghetto, on the main street to the station. I had been informed earlier in the day about the outbreak of a typhus epidemic, which required some preventative measures that involved the municipality. Besides, I wanted to convey to the community leaders the message that the marshal intended to spare part of the local Jewry. My gesture was aimed at assuaging their terror of having to leave for the unknown, but it was also a political gesture by proving that the marshal was not as wicked as they thought and that he might have been compelled to take the deportation measure for some reasons, but that he pitied them in fact and would try to spare them to the extent his political orientation permitted it.

The dramatic moments when I broke the hopeful news to them I think have been the most solemn and moving in my life so far, and I doubt there may be anything more glorious in store for me in the future.

Old rabbis, intellectuals of all ages, leaders from all areas of social life, merchants, workers, in short, every living soul, burst into soothing tears, went down on their knees blessing their God, thanking heaven for its mercy and the marshal for his favor, and trying to kiss my hands and my feet and the tails of my coat. Sometimes even a man must shed a tear. Moved by that natural outburst of gratitude, tears came to my eyes and I, the "father of the city," wept along. I call on those who were there that night and who survived their ordeal to bear witness of that moment we shared the same hope for a better world. Why my own nation was incapable of understanding my gesture, at least as an excuse for the future? Those that

berated me and censured me and tracked me will have to search their souls about it. I was the mayor of the entire city, wasn't I? It was one of my tasks as mayor to make sure that the ghetto markets and bakeries were well supplied. I was supposed to take care of the inhabitants, not to persecute them. That plain, natural gesture, hate made it great to me and to posterity.

It was only the next day, October 16, after we'd got in touch with the delegates of the community, informing them about the marshal's decision and the urgency of the task assigned to us, that we realized we would be unable to deliver on time. Even the Jews, who were directly concerned and had all the staff and means available for a statistic inquiry, took two days to complete their tables. They handed us 179 tables, to which a few more were added afterward.

Together with the governor we nearly spent a whole day setting percentages for each of these tables and having to make a solid case every time we asked for an increased percentage. General Calotescu will have to admit how hard we struggled to persuade him that some categories had to be preserved to avert serious perturbations in everyday city life. For example, except for one Christian tinker—I even remember his name: Basaraba—all the tinkers in Cernauti, a city of over 11,000 buildings, were Jews. Besides, all of the other Jewish tinkers in the province had been apprehended. I anticipated and I was right, as it turned out, that we would have to lend craftsmen to the other towns in Bukovina. And there were many more such examples.

We secured yet more extensions of the deadline and immersed ourselves day and night in a wearisome toil of which none of us was satisfied.

Forty-eight military clerks, each with their alphabet letters and categories assigned, worked for one straight month to complete a job, which in normal conditions would have taken at least several months.

All our toil, however, was just a preparation, as it was always the governor that had the final say. So, the results of our troubles materialized into reports we were submitting to the governor.

Anyway, I think the details of the painstaking efforts that led to those results are irrelevant right now.

All that matters is that, once General Ionescu and I had started to obtain postponements of the train departures, we both found more and more excuses to delay the operation, hoping that any deportations would be suspended at the beginning of the winter.

I would like to stress one thing. Every activity of this sorting commission took place in the open, in full view of the entire staff involved; of the public that were free to monitor it as they liked; and of those concerned (public authorities, state and private institutions, factories, industries, private traders, etc.). Moreover, it all took place under police and secret police surveillance that checked every undesirable contact, and under close watch of the General Staff delegate. We didn't work behind close doors, or hush up anything, or do anything else suspicious. The commission's doors, especially the mayor's, were open to anyone.

In fact, the real purpose of my activity was keeping rather than sending away. The governor could take account of my opinion, but was under no obligation to do so. So many times I fought with Calotescu to keep one man or another in spite of even serious arguments that he be deported. I challenge anyone to come up and say I turned

him or her down. There were so many of them that I personally added on the official authorizations issued and signed by the governor. After the lists had been closed, who ever came and begged for the salvation of their relatives (parents, brothers, nephews, cousins, in-laws, etc.) and went away empty-handed? I admit I may have yelled on occasion, as I knew I had no personal power to issue any new permit, but eventually I did enter the names they wanted on their authorizations having resort to the already trite phrase: "also applicable to X, a dependent of Y," who is disabled, or paralyzed, or various other reasons, then confidently signed and put my mayor's stamp on it. This procedure alone, which was later turned against me and nearly had me charged for abusing my power, saved not just tens but hundreds of souls, related to one another by the holiest of human relations—family bonds.

My greatest satisfaction at the time was when Lieut. Col. Petrescu came up and said, "I must admit you were right, Mr. Popovici: evacuation was inappropriate. There are so many people that have to be kept on that it's a shame for those who have been sent away already." Then, before leaving Cernauti, as he was taking farewell, he added, "I hope I haven't lost your appreciation."

At that moment, Colonel Petrescu, you earned the good opinion I still have of you! *Errare humanum est*, but by confessing your mistake, you stand absolved.

Diabolicum perseverare. It is those that reviled me until recently that I would like to look in the eye today and see whether they feel even the slightest remorse for the cheap Romanianism they used to flaunt, to the detriment of the genuine, century-old Romanian nature based on kindness and humanity.

Proceeding slowly, from "sorting" to "revision" and from "revision" to "checkup," we dragged on with our work until the marshal ordered on November 15 that all the Jews that had not been deported should stay on.

This latter category were left in charge of the municipality and went down in the history of deportation with the "Popovici authorization," which had a stripe on it to distinguish it from the "Calotescu authorization."

Happy to be relieved from the daily nightmare that consumed our souls and pained our hearts, those bodily parts so sensitive to suffering, we put an end to our proceedings, signed, sealed, and stamped our papers and, together with the piles of petitions, tables, and so on, submitted them in all due form to the governorship. We sighed, had the rooms neatly cleaned, and closed the chapter of the "sorting."

Those that had left went on enduring their calvary, exposed to yet more terrible suffering; those that had stayed behind swallowed more and more humiliations without murmur.

The Victims

Those who were singled out for deportation were gathered into groups of 2,000 each, then marched through mud and mire to the access ramps at the main railway station. Once there, they were packed into the cars – 40–50 cars per train, all under military guard, and the train itself under command of an officer – and the convoy set off heading for Atachi and Marculesti, on the banks of the Dniester, where Charon ferried them across into inferno.

Heart-rending scenes were taking place on the ramps and as the trains were moving out. Wails filled the air moving even the most hardened hearts when family

members were parting—children leaving their parents behind, or the other way around, brothers and sisters parting, or even husbands and wives. It was the final separation, as some went to their suffering and death, while others stayed behind in bondage and in pain.

The exodus of the Cernauti Jews is a tragic chapter in mankind history and will remain forever the most serious offense ever brought to the concepts of culture and civilization.

The Jews went through this terrible experience in two stages: once through cold rain and snow in the winter of 1941, and again, facing the parching heat and thirst, in the summer of 1942. How tragically their fate made them relive the Babylonian bondage in the hell of starvation, disease, and death they were put through across the Dniester and farther on, across the Bug, in Ukraine!

The dead were simply dumped off the trains, forsaken in unknown stations, abandoned to the care of local charities.

Then at the Dniester crossing points, the deportees were stripped of whatever they still possessed, including their identification documents, which were destroyed, so that their track be lost; they were ferried across, then marched again, barefoot and starved through mud and mire under the wind and rain. These scenes dwarfed Dante's direst pages and even the most savage apocalypse that human mind could figure. In one shipment alone, 59 infants out of 60 died. The weary and the moribund that stumbled on the road were left behind, abandoned to their fate, their bodies turned into a prey for dogs and vultures.

Those who made it to the end of the journey lived in abject conditions, without a minimum sanitation, without abode, or firewood, or food, or clothes, exposed to weather

harshness and badgered by the guards and the administration. Not even the barest quartering conditions were provided.

Abandoned in a no-man's-land, where frost and hunger reigned, where typhus and other epidemics came with the lack of minimum hygiene, where women and young girls were raped, or turned to prostitutes to earn their daily bread, all that amid the hate of the local Ukrainian population – this was what “evacuation” meant.

The death rate among the deportees ranged around 50 to 70 percent, and even up to 85 percent at Bersad, Balta County, where they were kept like cattle in the open until December 20. Extermination was the only goal.

What other goal was there if relatives and friends back home were prohibited under court martial penalty to send them any food or clothes or medication, and if the deportees themselves faced capital punishment* if they were trying to escape?

What goal other than their annihilation was there in “lending” them as workforce to the German organizations across the Bug where they were martyred, tortured, and buried alive in mass graves?

This was the martyrdom of the Trans-Dniester deportation, and all this happened in the 20th century, the century of madness.

So many times I bluntly told the governor and other torchbearers of hate that it would have been more humane of us to take those poor souls to the wall and shoot them rather torture them deliberately, in cold blood, without remorse or fear of God.

* Law 698 of 1942, Art. 1, provided that, “Jews older than 15, males or females, that have been sent to Trans-Dniester region, shall be sentenced to death in case of fraudulent return.”

This was one of the aspects of what they called our “holy war,” our “war of liberation,” and our “crusade.”

In the name of humanity, of civilization, of a religion based essentially on forgiveness, a leader that postured as the “maker of a new nation” and “builder of a better destiny” actually served a heathen Christ and tarnished our history.

In the martyrs’ blood, with the souls of their victims that suffered more than humans can suffer, the priests of this new savage religion wrote a page of apocalyptic shame in the chronicle of the Romanian nation.

A Few Statistic Data

Before the First World War, the Jews used to account for 10 percent, or about 90,000, of total residents in Bukovina. This percentage remained unchanged up to 1940 when they numbered 120,000. Of them, 70,000 lived in Cernauti where the Jewish “minority” actually accounted for half the city’s population. From 1940 to July 1941, the Jewish community in Cernauti suddenly dropped to little over 50,000, while Jews numbers in southern Bukovina remained unchanged. I have no idea how or in what circumstances this sharp decline took place.

Fact is that, on our return to Bukovina in 1941, there were about 65,000 to 70,000 in northern Bukovina, 50,000 plus of which lived in Cernauti.

The battle over their “evacuation” lasted from October 1941 to July 1942.

A census General Manuila’s group carried out for the ministry of agriculture (or economy) in August 1941 put the number of Jews in Cernauti to 49,000.

When the deportation was over, the counts found 16,569 Jews had been exempted from the process based on

authorizations issued to a total 5,619 heads of families, or family members. An additional number had escaped deportation under the so-called "Popovici authorizations" putting the total Jewish population that remained in town to 19,689, according to a local census on December 16, 1941. They were 19,521 in May 1942, according to ration tickets issued by the municipality.

From Cernauti alone exactly 28,391 Jews were "evacuated." I don't know the exact numbers of those deported from either the northern Bukovina camps or from the various towns in southern Bukovina, but I think they were 50,000 to 60,000 in all.

As far as Cernauti is concerned, the numbers of the deported and of those who stayed behind add up to around 49,000, verifying the findings of the Manuila census of August 1941.

To sum it up, the Jews remaining in Cernauti after the deportation numbered 19,689, according to the December 1941 census. By my own estimates, their number must have been higher, topping 20,000. It is a noted fact that many Jews, for reasons that are not hard to figure, eschewed both the census and the sorting process and preferred never to ask for ration tickets. I have not taken into account those who may have fled Cernauti and the governorship of Bukovina.